

DRUŠTVENE I POLITIČKE TEME TE POZICIJE TJEDNIKA DEMOKRAT U KOPRIVNICI (1919. – 1920.)

SOCIAL AND POLITICAL THEMES AND POSITIONS OF THE WEEKLY DEMOCRAT IN KOPRIVNICA (1919-1920)

Marko GREGUR

Sveučilište Sjever

Koprivnica, Trg Ž. Dolinara 1

Primljeno / Received: 25. 9. 2021.

Prihvaćeno / Accepted: 3. 11. 2021.

Pregledni rad / Review

UDK / UDC: 070(497.525.1Koprivnica)“1919/1920”(091)

[304.2+32] (497.5)“1919/1920”

Gordana TKALEC

Sveučilište Sjever

Koprivnica, Trg Ž. Dolinara 1

SAŽETAK

Rad se u prvom redu oslanja na tekstove objavljene u listu, a za razumijevanje novine važna su pisma glavnog urednika Mihovila Tomca poslana prevoditelju i suradniku Pavlu Rakošu (koja su u većoj mjeri obrađena u radu u kojem se autor bavio modelima financiranja lista). Kako bi se približio kontekst u kojemu izlaze listovi u tom razdoblju proučena je literatura koja se dotiče cenzure (Rauchensteiner, Novak, Stipčević...), političkih uvjeta u zemlji, ali i gradu (Krušelj, Šadek), starokatoličkog pokreta (Patafta) i povijesti novinskog nakladništva (Brešić, Gostl i dr., Topić...).

Analiziran je tjednik koji označava novu fazu razvoja koprivničkog nakladništva i doprinosi valorizaciji koprivničkog i podravskog novinskog nakladništva te detektira Pavla Rakoša, jednog od najvažnijih suradnika koprivničkog nakladnika i tiskara Vošickog, kao jednog od važnijih suradnika lista te definira osovinu Vošicki-Rakoš kao značajan pokretački kotačić tjednika, zajedno s nekim drugim ljudima i autorima poput Stjepana Zagorca.

Ključne riječi: Demokrat, H(P)SS, Koprivnica, novine, Rakoš

Keywords: Demokrat, H(P)SS, Koprivnica, newspapers, Rakoš

1. UVOD

Koprivnički tjednik *Demokrat* pokrenut je 1919. godine kao »glasilo mjestne organizacije saveza hrvatskih obrtnika [za] pouku, obrt, gospodarstvo i javni život«, odnosno kao nestranački, ali itekako politički angažirani list, koji je tiskao najvažniji koprivnički nakladnik Vinko Vošicki. Rad će dati kratak pregled hrvatskog novinskog nakladništva, analizirati sadržaj novina i suradnike, a posebno će se analizirati politička opredijeljenost novina te odnos lista prema Hrvatskoj pučkoj seljačkoj stranci (odnosno Hrvatskoj republikanskoj seljačkoj stranci, nakon promjene imena). Jedna od važnijih tema kojima se list bavio Reformni je pokret dijela nižeg katoličkog svećenstva, koji nije bio samo vjersko pitanje nego je utjecao i na političke odnose. Ovaj je pokret u vrijeme izlaženja *Demokrata* najsnažniji upravo u Koprivnici, a njegov vođa Stjepan Zagorac suradnik lista. Tema reformnog pokreta važna je za list jer ga stavlja izvan konteksta lokalnog izdavaštva, a također nije riječ o (samo) vjerskom već i o političkom pitanju, u razdoblju neposredno nakon Prvog svjetskog rata, koje donosi velike promjene u čitavoj Europi, stoga je važno naglasiti je, iako se zbog opsega rada tom temom ovom prilikom nećemo baviti.

2. UVJETI U KOJIMA SE POKREĆE DEMOKRAT

Nakon raspada Austro-Ugarske, kod osnivanja Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba, neke će novine biti nositelji političkog djelovanja, odnosno određene političke grupacije: *Novine*, *Male Novine* i *Glas SHS*, pristupile su Narodnom vijeću (Krizman 1954: 26) i njihovi su predstavnici kandidirani za plenum Narodnog vijeća. Lorković (*Male Novine*) i Šimrak (*Novine*) ušli su u Poslovni odbor koji je trebao voditi poslove predsjedništva do konstituiranja Središnjeg odbora, a u kojem su između ostalog bili zubar Ante Pavelić i Stjepan Radić (Krizman 1954: 28-29). Nakon dvodnevni pregovora delegati su se složili »da koaliciji u Vijeću pripadne 12, Starčevićancima 6, socijaldemokratima 2, Radiću 2, radikalima 2, grupi oko *Glasa SHS* 1, onoj oko *Novina* 1 i *Malih Novina* 1 mjesto. U središnjem odboru: Koaliciji 5, Radiću, socijaldemokratima i radikalima, kao i pomenutim grupama po jedan predstavnik« (Krizman 1954: 30).

Tranter i Western smatraju da je »odrastanje u uvjetima relativnog ekonomskog obilja i fizičke sigurnosti dobra polazna točka za buduća promišljanja o kvaliteti života, odnosno, kako se preko zadovoljenih osnovnih materijalističkih (ekonomskih) potreba prirodno stiže do promišljanja o postmaterijalističkim potrebama. Valja istaknuti kako je zamijećeno da iskustvo ekonomskih poteškoća, rat, veliki društveni i politički prevrati doprinose razvoju materijalističkog koncepta vrijednosti« (Tomašević i Horvat 2012: 27).

Sve to dogodilo se u razdoblju od 1914., odnosno neposredno pred početak objavljivanja *Demokrata*. Unatoč svemu: postratnom razdoblju, aprovizaciji, skupoći, političkoj situaciji, kao i malom broju stanovnika i nepismenošću koja je u to doba još prilično visoka, 1919. godine koprivnička organizacija *Saveza hrvatskih obrtnika* počinje objavljivati glasilo za pouku, obrt, gospodarstvo i javni život, koji je imao velike ciljeve i ambicije.

3. STRUKTURA LISTA

Prva stranica lista najčešće je bila rezervirana za uvodnik koji se bavio raznim, uglavnom vanjsko-političkim, ali i domaćim političkim pitanjima i prilikama. Dužina uvodnog teksta je varirala, ali prije bi se reklo da je razlog tome nedostatak priloga koji uobičajeno idu uz njega (na prvu stranicu), nego točno određeni prostor za pojedine rubrike. Naime, uvodnik je najčešće zauzimalo pola stranice ili otprilike 2/3, širine dva od tri tiskana stupca, ali ponekad je nakon tih dužina prelazio i na drugu stranu¹, a na prvoj bi ispod njega bio drugi članak. Do 20. broja prve godine izlazenja (1919.) vrlo često radilo se o nekom od Rakoševih književnih prijevoda², koje je Vošicki ponekad objavljivao kao knjige (npr. pisci Azov i Kielland), ili Rakoševe autorske pripovijesti³, u oba slučaja potpisane nekim od njegovih pseudonima. U rukom pisanoj autobiografiji koja je također dio ostavštine koja se čuva u Državnom arhivu u Osijeku, Rakoš navodi pseudonime pod kojima je objavljivao književne prijevode (od kojih je najčešći Selim Rakošev) kao i one pod kojima je objavljivao tekstove u novinama. Od oko pola tisuće članaka koje je objavio, na neke se uopće nije potpisao, a na drugima je koristio je najviše pseudonim S, kao i slova R, L, D i druga.⁴ Prema tome, izgledno je da je i velik broj uvodnika, ali i drugih tekstova autorstvo Pavla Rakoša.

Praksa književnih priloga ili podlistaka u novinama uobičajena je i stara pojava i *Demokrat* ovdje samo prati uhodanu, provjerenu matricu. Primjerice, Šenoini romani u nastavcima su izlazili u *Obzoru*, baš kao i Zagorkin prvijenac *Roblje*, ili prvi hrvatski SF roman koji je napisao Šufflay. Brešić u *Čitanju časopisa* ističe da se čuvala praksa književnih i lirskih kutaka na stranicama dnevnih listova, navodeći poimence zadarske političke novine *Glasnik Dalmatinski* koji je imao ne samo književne tekstove već i više književnih priloga s vlastitim imenima, istarsku *Našu slogu*, zatim *Bunjevačku* i *Šokačku vilu*, a

¹ Npr. *Demokrat*, broj 12, god. I, 4. svibnja 1919. Arhiv Muzeja grada Koprivnice.

² Primjerice brojevi 7,14, 16, 19, 20, pod pseudonimom Selim Rakošev.

³ Primjerice brojevi 8, 11, 12, pod pseudonimom Branimir Pekarić.

⁴ Rukopis autobiografije Pavla Rakoša, Državni arhiv u Osijeku, HR-DAOS-947/1, 1.1. Osobna i obiteljska dokumentacija, kutija br. 1.

osim spomenutog *Obzora* ističe da su književnosti posebno bili otvoreni odnosno posvećeni uskršnji i božićni prilozima u *Jutarnjem listu*, *Novostima*, ali i drugim novinama (Brešić 2005: 127-128). Naposljetku, mnogi su se poznati književnici okrenuli pisanju za novine, a Gustave Flaubert istaknuo je da su pisci luksuzni radnici pa stoga nitko nije dovoljno bogat da ih plati, uslijed čega, žele li pisanjem zaraditi, autori moraju ili pisati kazališna djela ili pisati za novine (Tomašević i Horvat 2012: 59).

Druga i treća strana donosile su rubrike kao što su »Domaće vijesti«, »Narodno gospodarstvo« ili »Šport«, odnosno različite političke, komunalne i sportske vijesti kao što su izvještaji s političkih skupova i skupština raznih društava, više vijesti o Hrvatskoj seljačkoj stranci, rezultati utakmica nogometnog kluba Slaven, najave predstava, nekoliko članaka o aprovizaciji u kojima se poziva na nepravilnosti, najava novog broja časopisa *Plamen* (s imenima urednika Cesarcom i Krležom)⁵, ali i vijesti s područja poljoprivrede i vinogradarstva. Vijesti su uglavnom s koprivničkog područja, a osim njih pojavljuju se »Križevačke vijesti« te vijesti iz Đurđevca i okolnih mjesta kao što su Virje, Gola i sl. U njima se *Demokrat* (jednako prema sadržaju kao i prema području koje pokriva) jasno ogleda kao lokalna (regionalna) novina čiji utjecaj u najbolju ruku završava na obodima Podravine, s time da je riječ o novinama naglašeno okrenutim problemima i temama Koprivnice. Ono što im ide u prilog i što ih s današnje distance čini zanimljivim izvan lokalnog okvira u prvom je redu činjenica da je *Hrvatska pučka seljačka stranka* (od 1920. *Hrvatska republikanska seljačka stranka*) uvelike »izrasla« na podravskom prostoru i dala niz aktera koji su postali važni(ji) u širim političko-geografskim okvirima, kao i suradnja s nekima od njih – ne ipak nužno HSS - ovcima – kao što su Stjepan Zagorac ili Ivan Kraljić. Uz to, širem okviru doprinio je u najvećoj mjeri aktivni suradnik Pavao Rakoš svojim člancima i prijevodima strane proze, čega ne bi bilo bez Vinka Vošickog.

Ponekad su se spuštali ispod razine (barem gledano iz današnje pozicije) i objavljivali privatne vijesti, uglavnom iz života glavnog urednika Tomca. Tako u 27. broju 1920., u članku »Hvala Bogu konačno ipak«, koji navodi na pomisao da je riješeno neko veliko političko ili barem infrastrukturno pitanje, možemo pročitati kako su ljudi siti grada, parka i asfalta(!), a željni friškog zraka i prirode, zbog čega je glavni urednik »na temelju tih opravdanih jadikovka, odlučio [...] u vinogradu svake nedjelje kod lijepog vremena dati u hladovini i zelenoj travi utočišta mladim i starim nezadovoljnicima«⁶, što bi se moglo smatrati i začetkom koprivničkog seoskog turizma. Članak piše sam Tomac. U 29. broju novi je člančić (obavijest) pompozno naslova »Velika ofenziva«, koji kaže da će u Tomčevim goricama biti pečenog janjca⁷, iako je ovdje jasno da je riječ o sadržaju (polu)šaljivog karaktera. No, do kolovoza stvar se izgleda »uhvatila« pa u 32. broju imamo ozbiljnu najavu koncerta šestinskih tamburaša u vinogradu glavnog urednika.⁸ Ako ove vijesti i imaju širi značaj i doprinose razvoju gradskog života, i može ih se promatrati sa simpatijom i šarmom, objava u 40. broju posve je osobne prirode: u članku od dvadeset redaka Tomac zahvaljuje na čestitkama koje je dobio povodom imendana.⁹

Zanimljiva je i pojava kajkavskih kolumnista koji pišu pod naslovom Gospon vurednik, odnosno pod pseudonimima Durilo No. II, Šepavi domobranitelj i Štefina z' goric, a prema stilu i činjenici da svi pišu kajkavskim dijalektom, dok je ostatak novina u potpunosti na standardu, nije nemoguće da je riječ o istoj osobi.

Sadržajno gledano, u dvije godine izlaženja dvije su glavne teme kojima se bave u više brojeva: izbori (dvoji za gradsko zastupstvo pa za Ustavotvornu skupštinu) i reformni pokret nižeg katoličkog klera, tzv. starokatolički pokret. Kao glavni protagonist priče oko izbora pojavljuje se HPSS-ovac (pa HRSS-ovac) Ivan Kraljić, a u priči oko starokatoličanstva ističu se velečasni Stjepan Zagorac i, opet, Ivan Kraljić. Zanimljiv je i odnos prema Stjepanu Radiću, koji se treba promatrati kroz prizmu politič-

⁵ Što je sigurno već i sad Vošickog stavljalo pod povećalo, pogotovo u kontekstu uskoro donesene Obznane, napose kad se uzme u obzir da nije riječ o reklami već vijesti, za koju zasigurno nisu primili nikakvu naknadu, već je dakle riječ isključivo o potpori listu.

⁶ *Demokrat*, broj 27, god. II, 4. srpnja 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁷ *Demokrat*, broj 29, god. II, 18. srpnja 1920. 2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁸ *Demokrat*, broj 32, god. II, 8. kolovoza 1920. 2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁹ *Demokrat*, broj 40, god. II, 3. listopada 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

kih uvjerenja novina s jedne strane, sukoba i/ili odnosa s Kraljićem s druge, te reformnog pokreta, kao vjerskog, ali i političkog pitanja, s treće strane.

U suradničkom smislu, već na prvi pogled primjetno je da su novine u pravom smislu riječi i naziva koje nose demokratične. Rečeno je već da su otvorene za vijesti koje govore o svim političkim opcijama, kao i za suradnike različitih političkih preferencija. Tako u istom listu imamo Zagorčev esej »Nešto o socijalizmu«¹⁰ i Rakošev članak »Strah pred boljševizmom.«¹¹, koji stoje u potpunoj suprotnosti. Zagorac u svom članku piše: »U našoj domovini razmahala se agitacija za socijalizam. Drže se brojne skupštine, na kojima se govori o svemu i svačemu ali najmanje o socijalizmu. Najviše se huška proti svećenstvu i crkvi [K]ristovoj. Govori se pače, da je Krist bio prvi socijalista, dapače čak i komunista. To znači držati svijet za budalu.«¹² Zatim nastavlja kako su i kršćani socijalisti i protivnici kapitalizma ako je riječ o zgrtanju bogatstva izrabljivanjem radnika pa čak za današnjeg čitatelja pomalo iznenađujuće, budući da je riječ o svećeniku, dodaje kako je čak i borba protiv klerikalizma koju zagovaraju boljševici bila opravdana kad je Crkva imala i svjetovnu vlast. Nadalje piše kako se protivi borbi protiv kapitalizma ako se radi o ukidanju prava vlasništva: »Takova borba nužno vodi do građanskih ratova i anarhije uvodeći razrednu borbu i razrednu diktaturu stvara od ljudi nove moderne robove komunističkoj državi. Živi primjer za to nam je današnja Rusija. [...] Seljaku je ruski boljševizam obećao zemlju i mir, ali mu je oduzeo i ono, što je prije imao. Razorio mu je njegov miran život, a djecu i roditelje povukao opet na novu klaonicu.«¹³

Manje od pola godine kasnije Rakoš pak piše: »Kapitalizam i udružena buržoazija upotrebila je sva sredstva, da dokaže štetnost i opasnost nauke socijalističke. Sluge Boga i oltara potpomagali ih u borbi. [...] Mamonu, bogu zlata i srebra, koje ugodno zvuči klanjali se crkveni i svjetski dostojanstvenici. [...] Sluge Boga i oltara blagosivlju oružje i zastave i mole za pobjedu oružja. Propovjednici socijalizma opominju na razboritost i nastoje, da što više ograniče klanje ljudi. Ostaju u manjini. Razmahala se silna i gigantska borba, koja je došla do vrhunca ludosti. Padaju milijuni ljudskih života, ništi se za milijarde i milijarde materijalnih dobara. Sa ruševina ovih i iz prolivene krvi radja se u Rusiji boljševizam, tražeći obustavu neprijateljstva i obustavu klanja.«¹⁴

Potpuno različiti stavovi koji mogu ukazati na demokratičnost novina, ali s druge strane i na nedostatak uređivačke politike. Iako je u prvom uvodniku istaknuto da će biti otvoreni svima pa se to na neki način može smatrati određenom uređivačkom politikom, svjetonazorski potpuno različiti tekstovi mogu proizvesti učinak da čitatelj ne zna što može očekivati od novina te se sukladno tome s njima ni identificirati. Dodajmo ovdje i to da nedostaju posljednja 3-4 retka članka, koji je prekinut u pola rečenice, iza zareza, što je očito djelovanje cenzure.

Iza Rakoševa članka slijedi opaska uredništva, što pak može biti preventivno djelovanje na očekivanu cenzuru ili popunjavanje praznog mjesta, ali isto tako i rezultat doista demokratske ideje uređivanja, gdje objavljuju čak i članke s kojima se ne slažu (barem ne u potpunosti), a ovdje to imaju potrebu naglasiti: »Primismo od našega prijatelja i uvrštujemo ovaj članak, premda se sasvim ne slažemo sa izvodima pisca. Naše je stanovište, da s o c i j a l i z a m propovijedanjem k l a s n e b o r b e proti buržoaziji ne vodi društvo k njegovu cilju nego u katastrofu. Boljševizam pak svojim n a s i l n i m i t e r o r i s t i č k i m sredstvima uništuje najve[ć]e pravo svakoga čovjeka – slobodu mišljenja i uvjerenja [...] Što se pak tiče k o m u n i z m a, to je svakako jedan prekrasni ideal, ali smo od njegova ostvarenja još vrlo i vrlo daleko. Trebat će mnogo i mnogo raditi, dok širi krugovi shvate barem uzvišenost i ljepotu toga ideala. To bi bilo u prvom reduzadaća k r š ć a n s k e v j e r e i C r k v e, koja mora ljude pripravljati i odgajati za ostvarenje ideala jednakosti, bratstva i zajednice svih zemaljskih dobara, da se tim utre put onoj i d e a l n o j l j u b a v i m e d j u l j u d i m a, kakvu je Hrist propovijedao. Budući da mnogi službenici Crkve često zaboravljaju na tu svoju dužnost, mi ne zamjeramo

¹⁰ *Demokrat, Prilog 7. broju Demokrata*, broj 7, god. I, 30. ožujka 1919. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

¹¹ *Demokrat*, broj 31, god. I, 14. rujna 1919. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

¹² *Demokrat, Prilog 7. broju Demokrata*, broj 7, god. I, 30. ožujka 1919. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

¹³ Isto.

¹⁴ *Demokrat*, broj 31, god. I, 14. rujna 1919. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

piscu ovoga članka, što je i njima očitao koju gorku. Neka se čuje slobodan glas i slobodna kritika svih društvenih klasa, jer sve treba da se preporodi i reformira.«¹⁵

Ništa im nije bilo čudno ili u koliziji, u uredničkom smislu. Tako primjerice u istom broju novina donose Rakošev članak koji piše kako će ruski boljševizam, odnosno Marxov komunizam, sjajno dovršiti svoju borbu izvojevavši svim jadnicima sreću i zadovoljstvo, a završava riječima: »Lenjin mora pobijediti!«¹⁶, ali i vijest kako bi u gradu uskoro trebao početi izlaziti novi list, koji bi suzbijao komunizam i socijalizam.¹⁷

Sličnih primjera, koji pokazuju da su, ponekad čak u uredničkom smislu promašeno, bili otvoreni, ima kroz čitavo vrijeme izlaženja.

Bili su otvoreni svima, ali jednako tako i spremni na kritiku, što je nezahvalna pozicija u svakom vremenu, a posebno u razdoblju snažne cenzure i političkih represija, koje će uskoro dobiti zakonsko ojačanje u vidu već spomenute Obznane i Zakona o zaštiti bezbednosti i poretka u državi.

S druge strane, postoje primjeri u kojima su bili nalik prethodnim novinama, koje su napadale pojedince jer su bili druge političke boje, o čemu će više riječi biti kasnije. Radi se u prvom redu o nasrtajima na Ivana Kraljića, nakon što propadne zajednički izlazak na izbore, pisanju protiv Demokratske stranke i njihovog vođe Miloša Radančevića, a zanimljiv je i odnos prema Stjepanu Radiću, koji je također uvjetovan odnosom s Kraljićem, tj. lokalnim političkim prilikama.

4. CENZURA

Uz sve probleme koji se tih godina vežu uz izdavanje jednog (lokalnog) lista, u prvom redu činjenicu da vlada teška gospodarska situacija i da je riječ o poratnom razdoblju u kojemu još mnogo toga nije u potpunosti, uobičajenoj funkciji, dodatni problem je cenzura, o kojoj je već bilo riječi.

Cenzura je takoreći neprekidno stanje s kojim se hrvatski nakladnici novina susreću i bore od samih početaka. Zabrane novina i kažnjavanje odgovornih osoba česte su i dugo bi ih se moglo nabrajati. Tako je, primjerice, zabranjen *Pozor*, a njegov glavni urednik Ivan Perkovac osuđen na tri mjeseca zatvora, nakon čega je u Beču pokrenut *Novi Pozor* kojem će se pokušati stati na kraj tako što mu se oduzme poštanska pogodnost za Hrvatsku. Nakon toga će se časopis preseliti u Sisak, jer je Zakon o štampi u Vojnoj krajini bio povoljniji te pod imenom *Zatočnik* izlaziti do ožujka 1871. kad će biti zabranjen. Potom će izlaziti pod imenom *Branik*, dok se konačno 1. srpnja 1871. godine list ne počne objavljivati u Zagrebu kao *Obzor*. Ili, od 60 brojeva lista *Die Drau* koji je izlazio u Osijeku, 1876. godine bilo je zaplijenjeno njih 50 (Novak 2005: 39, 43). Zatim, 1883. godine hrvatskim banom postaje Khuen-Hèdervary čime počinje razdoblje snažnije represije. *Sloboda*, list sklon socijalistima, 1898. izaći će 24 puta, od čega će 23 puta biti zaplijenjen te s 200 zapljena 1884. postati list s najviše zapljena na prostoru čitave Austro-Ugarske, a odgovorni urednik zaraditi 19 sudskih rasprava i kaznu od dva mjeseca zatvora. Osim toga, listu će biti zabranjena prodaja na kioscima i knjižarama, čime bi mu zapravo ostala mogućnost prodaje putem pretplate, na što bi se teško bilo tko odlučio. List je na koncu bio zabranjen. Represija za vrijeme bana Khuen-Hèdervaryja bila je stalna. *Obzor* je od 1881. do 1892. bio zaplijenjen nevjerojatnih 500 puta, a odgovorni urednik osuđen na četiri mjeseca zatvora (Novak 2005: 47-48). Novine su ipak izdržale sve te napade i izlazile sve do 1941., niz godina i zahvaljujući pokroviteljstvu biskupa Strossmayera. U njemu su, inače, surađivala značajna imena, poput Šuleka, Račkog, Šenoe, Gjalškog, Matoša i Zagorke (Brešić 2005: 77).

Sa zapljenama se nastavilo i početkom 20. stoljeća. Na izmaku 19. stoljeća, u prvoj polovici 1900. od 24 broja lista *Dom* kojemu je urednik i jedini novinar bio Antun Radić, zaplijenjeno je njih šest. List *Hrvatski pokret* do 1911. bio je zaplijenjen oko 100 puta, *Riječke novine* bile su često plijenjene i konačno zabranjene na početku Prvog svjetskog rata, a list *Hrvat* obustavljen je 1915. zbog protuaustrijskog pisanja (Novak 2005: 55, 76, 95). Ovo su tek neki primjeri, a cenzura, zabrana listova i kažnjavanja

¹⁵ Isto.

¹⁶ *Demokrat*, broj 17, god. II, 25. travnja 1920. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

¹⁷ *Demokrat*, broj 17, god. II, 25. travnja 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

odgovornih osoba u listovima bilo je znatno više. Dovoljno je istaknuti da su 1903. godine, nakon odlaska bana Khuen-Hédervaryja, podršku hrvatskom novinstvu dali njemački i neki oporbeni mađarski listovi, »koji su isticali da se u Hrvatskoj vlada nasiljem, tlači sloboda štampe i uvodi cenzura« (Novak 2005: 62-63).

Stipčević piše da je unatoč svim nedaćama, cenzurama i progonima novinara, novinstvo početkom 20. stoljeća ojačalo i preuzelo odlučujuću ulogu u pripremi stanovništva za događaje koji će uslijediti i kulminirati Prvim svjetskim ratom. Ali, upravo će rat donijeti nove nevolje. Banskom naredbom iz srpnja 1914. bit će zaustavljeno izlaženje više stranačkih listova, a ostalima, poput *Obzora*, *Jutarnjeg lista* ili *Novosti*, nametnuta je preventivna ratna cenzura (Stipčević 2008: 182-183).

Novinstvo je dobilo važnu ulogu već i prije rata. Upravo su novine stalno prizivale vojsku i austrijska se politika provodila uz pomoć tiska, jer su novine bile te koje su formirale ili barem utjecale na ratno raspoloženje (Rauchensteiner 2019: 37). Tijekom Srpanjske krize 1914., kad se u Beču odlučivalo krenuti u rat ili ne, novine su pojačavale ratno raspoloženje pa čak i pozivale na sukob sa Srbijom, a austrougarski ministar vanjskih poslova Berchtold »tražio je da ga se svakodnevno izvještava o tendencijama u tisku« (Rauchensteiner 2019: 85-86). U pokušaju da Italiju pridobije na stranu Austro-Ugarske, Berchtold je želio podmititi talijanske novine. Činio je to i prije, ali manjim svotama, a sada je to želio učiniti s 10 milijuna kruna (Rauchensteiner 2019: 121).

Koliko se pazilo na to da istina ne izađe na vidjelo, zorno svjedoče dva primjera koje je u svojoj opsežnoj knjizi naveo Rauchensteiner, dugogodišnji ravnatelj bečkoga Muzeja za vojnu povijest. Prvi kaže da su ratni gubici od početka rata bili veliki i službena su tijela pazila da se o tome ne piše. Tako je Ministarstvo obrane izdalo propćenje da bi novine trebale paziti što pišu čak i ako je neka vijest dobila odobrenje ratnoga odjela za tisak i da bi bilo dobro da prije objavljivanja provjere slaže li se s takvim pisanjem i nadzorni ured (Rauchensteiner 2019: 170). Dvostruka dakle provjera, košmarna atmosfera koja je kod novinara stvarala osjećaj nesigurnosti.

Drugi je primjer suprotan. Dok se kod prvog može govoriti da se pazi da se ne piše, kod drugog se u jednu ruku pazi da se piše. Naime, temelj vojnoga izvješća bile su vijesti s različitih dijelova bojišta koje su se sastavljale u operativnom odjelu vrhovnoga zapovjedništva i one su bile uglavnom realni prikazi odnosno procjene situacije. No, prije slanja dalje stvar bi se mijenjala. Već bi izvješće za Cara bilo malo drugačije, odnosno ne bi bilo posve vremenski aktualno i bilo bi izmijenjeno (što je kod Cara izazivalo nezadovoljstvo), a izmijenjena bi bila i izvješća za Ministarstvo obrane te dvojicu predsjednika vlade. Takvo, već izmijenjeno izvješće slalo se zatim ratnome odjelu za tisak gdje se s vijesti radilo do besvijesti – novinari iz Austrije, Njemačke, Ugarske, savezničkih i prijateljski nastrojenih zemalja, prevrtali su vijesti iskušavajući, kako piše Rauchensteiner, vlastiti dar čitanja između redaka. Kreativnost je ovdje dolazila do izražaja.

Autor navodi sjećanja austrijskoga pisca Karla Hansa Strobla koji je u knjizi *Das Igelhaus* zapisao svoja sjećanja iz rada u odjelu za tisak: »Sjedili su ondje lakat do lakta i svaki je nastojao lapidarni stil (šturoga sirovog izvješća) uresiti najosobnijim uvidima. Rezultat su bile zapanjujuće pojedinosti o događanjima na bojištu, [...] opisi tako opipljivo vjerni kao da su nastali na licu mjesta. [...] Bilo je virtuozna toga posla, koji su oboružani ničim drugim do Hartlebenovim turističkim vodičem po Galiciji i zemljopisnom kartom stvarali velike pozornice za... [AOK-ova] dramatična događanja« (Rauchensteiner 2019: 203). Zaključak da je bilo virtuozna nipošto nije pretjeran. Dovoljno je pogledati popis ljudi koji su radili u ratnome odjelu za tisak, pisci kao što su Robert Musil, Hugo von Hofmannsthal, Ferenc Molnár, a u posebno uspostavljenoj književnoj skupini radili su, među ostalima, još i Rainer Maria Rilke, Felix Salten i Stefan Zweig (Rauchensteiner 2019: 205).

Ivan Bulić ističe da je u Prvom svjetskom ratu, unatoč nekim ranijim, djelomičnim primjenama, cenzura po prvi put institucionalizirana, a njome su se koristile sve zaraćene države. Vlada je, s ciljem zaštite vojske, nadzirala telegrame, propusnice, pošte i carinarnice (Bulić 2012: 324-326). »Upitni sadržaji su precrtavani ili bi, konačno, bio zaustavljen cijeli članak. Trebalo je spriječiti objavljivanje teksta u kojemu su iznesene vijesti s bojišnice ili sumnjivi navodi. [...] Tako se bez prethodne dozvole moglo publicirati samo vijesti iz službenih izvora. Svi ostali članci su smjeli biti objavljeni tek nakon odobrenja Ratnog ureda za tisak ili nadležnog vojnog zapovjedništva« (Bulić 2012: 326).

U Mađarskoj je predsjednik ugarske vlade Tisza u kolovozu 1914. izdao naredbu za provedbu cenzure koja je osim zabrane vijesti koje nisu prošle cenzuru u Beču i Budimpešti, ili onih koje se odnose na vođenje rata i njegove posljedice, zabranio i objavljivanje vijesti koje govore o padanju vrijednosti novca ili o poskupljenjima prehrambenih proizvoda. S cenzurom se počelo već nakon atentata na prijestolonasljednika Franju Ferdinanda i njegovu suprugu kad je proglašena prva uredba o cenzuri svih vijesti koji se odnose na taj događaj. I dok se informativni tisak i onaj građanskih stranaka toga pridržavao, frankovačka *Hrvatska* i Radićev *Dom* osuđivali su utjecaj Srbije. Supilov *Riječki novi list* stao je u obranu Srbije, a Oskar Tartaglia, član organizacije *Ujedinjenje ili smrt*¹⁸, u splitskim novinama *Zastava* napisao je članak naslovljen »U obranu Srbije, Srba i Principa«.

Ban Skerlec 27. je srpnja 1914. objavio *Izvanredne mjere za slučaj rata* s 18 banski naredbi, a jedna od njih ticala se zabrane objavljivanja vojničkih odredbi. Za nepridržavanje je bila predviđena kazna zatvora od 14 dana do 3 godine i novčana kazna u iznosu 5 000 kruna. Prva zabrana tiskanja i distribuiranja predložena je 13. kolovoza 1914., a odnosila se na *Hrvatski narod*. Rizik je bio velik, a zatvor i globa nisu bile jedine, a ni najgore mjere koje su prijetile. Naime, kršenje vojne cenzure za novinare, urednike i suradnike novina značila je mogućnost poziva u vojsku i slanja na bojišnicu, neovisno o tome jesu li bili spremni za vojnu službu. Do toga nije nužno dolazilo samo zbog kršenja cenzure već i zbog denuncijacija ili političke opredijeljenosti listova. Na bojišnici su tako završili urednik *Pokreta* Parmačević i urednik *Malih novina* Nikolatić, koji je preminuo u Karpaticima (Bulić 2012: 331, 333, 335-336, 338).

I dok su praznine koje je precrtavanjem članaka u početku rata bile neupadljive, kasnije su one postajale sve veće i vidljivije (Rauchensteiner 2019: 203).

Naposlijetku, ni vrijeme nakon rata kad 1919. godine *Demokrat* počinje izlaziti nije mnogo bolje. Počet će se stvarati nova atmosfera političkih sukoba koja će se pretvoriti u šestosiječansku diktaturu uspostavljenu 1929. godine. Početak objavljivanja vrijeme je neposredno prije Obznane, donesene u prosincu 1920., kojom će biti zabranjena svaka komunistička i druga propaganda te sve njihove novine. Odnosilo se to, primjerice, i na Radićev *Dom*, jer je diktatura imala geslo »batinanjem se moraju republikanci prisiliti da kleknu pred šajkačom« (Gostl i dr. 1997: 164). Indikativno je bilo da je tzv. Vidovdanski ustav iz 1921. naizgled ukidao preventivne mjere koje bi branile izlaženje novima, osim ako iste »sadrže uvredu vladaoca ili članova kraljevskog doma, stranih državnih poglavara, narodne skupštine, neposredno pozivanje građana da silom menjaju ustav ili zemaljske zakone ili sadrže tešku povredu javnog morala« (Stipčević 2008: 184). Osim toga, u kolovozu 1921. izglasan je Zakon o zaštiti države koji je režimu dao »slobodne ruke da se pomoću policije i sudskih organa obračunava s novinarima i urednicima novina, i to ovlastima nepoznatima još od Kluenova režima« (Stipčević 2008: 184).

U takvoj atmosferi izlaziti počinje *Demokrat*.

Demokrat su antirežimske i prilično hrabre novine, koje (gotovo) bez zadržke progovaraju o političkim i drugim problemima. Iako je to vrijeme izražene cenzure i politički motiviranih uhićenja, oni ne šute već o tome pišu. Primjerice, u 28. broju Dušan Ožegović, prvi profesionalni koprivnički novinar, u uvodniku naslovljenom »Za konstituantu!« piše: »I kad je u narodu po[č]jelo tim povodom (nepoštivanjem ugovora između Narodnog vijeća i srpske vlade, i zbog loših gospodarskih i socijalnih prilika, op.a.) izbijati nezadovoljstvo umjesto da se od strane u z r o c i toga nezadovoljstva, započelo

¹⁸ »Crna ruka, ime srpske tajne organizacije koja je organizirala ubojstvo kralja Aleksandra Obrenovića i njegove žene Drage Mašin (1903). Nezadovoljni odlukom srpske vlade iz 1909. o priznanju austrougarske aneksije BiH i raspuštanju svih dragovoljačkih i drugih neregularnih postrojbi, deset glavnih urotnika, uglavnom vojnih časnika, osnovalo je 1911. novu tajnu organizaciju 'Ujedinjenje ili smrt', na čelu s pukovnikom D. Dimitrijevićem Apisom. Članovi su joj češće nazivani crnorukci. Cilj organizacije bio je ostvariti velikosrpski vanjsko-politički program, pod izgovorom sjedinjavanja svih Srba koji su još pod austrijskom ili osmanskom vlašću. Organizacija je djelovala tajno i javno pa su postojala i dva programa, tajni je iznesen u Ustavu i Poslovniku a javni u Pijemontu. Povezuju se s pokušajem atentata na crnogorskoga kralja Nikolu ('bombaška afera', 1908), a zajedno s 'Mladom Bosnom' pripremila je atentat na prijestolonasljednika Franju Ferdinanda (28. VI. 1914). U Solunskom procesu 1917. vođe D. Dimitrijević Apis, R. Malobabić i Lj. Vulović osuđeni su za pokušaj atentata na prijestolonasljednika Aleksandra i strijeljani (1917)« (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=12769>, pristupljeno 30. lipnja 2020. 18:30).

se je vrijedjanjem ustava: gušenjem slobode štampe, zabranom političkih sastanaka i progonom političkih protivnika.«¹⁹ U 29. broju pak objavljuju uvodnik naslovljen »Vlada o političkim uapšenjima«²⁰, u kojem donose vladino priopćenje o političkim uhićenjima. Riječ je o 12 osoba uhićenih zbog nedjela protiv države i dinastije Karađorđevića, među kojima je i pet pripadnika Seljačke stranke, optuženih zbog veleizdajničkog djelovanja, nakon kojeg prenose članak iz *Hrvata* koji pobija priopćenje, na pomalo čak rugalački način.²¹

No, ipak su na oprezu i opterećeni cenzorskim škarama. Zato uz Rakoševe članke u sljedećim brojevima (31 i 32) u kojima se bavi boljševizmom, objavljuju opaske uredništva u kojima iskazuju određeni odmak (ipak hrabro objavljujući članke koji su antirežimski). Rakoš ne popušta (ili tek malo popušta), i u 34. broju nastavlja s optužbama. Na prvoj stranici u članku »Obziri« pod pseudonimom *S.* piše: »U našoj domovini ne postoji ni relativna a kamo li apsolutna sloboda. Ova druga je uopće nemoguća, dok bi prva mogla postojati, kad se ne bi javljali različiti obziri. Ovi obziri su rak rana u našem socijalnom životu jer svi kulminiraju u tom, da se zaštiti nepravica, da se ne izvrši ono, što bi se moralo izvršiti. Obziran učitelj i činovnik, svećenik i trgovac, ministar i seljak, obrtnik pa i sam tramvajski kočijaš. Svi su oni obzirni ali uvijek prema zlu a ne prema dobru.«²²

Oplevši po svim društvenim kategorijama, uključivši naravno ministre i svećenike protiv kojih redovito piše, Rakoš nastavlja da ta obzirnost osobito vlada u službenom svijetu i da se popušta onima koji imaju kapitala, ali ne i običnim smrtnicima. »Obziri vladaju i u samom novinstvu, koje hoće, da bude slobodno da bude jedna velevlad. Baš ovi novinski obziri su posve nemoralni. Novinstvo ih ne bi smjelo imati ni uz koju cijenu. Ono bi bilo zvano, da izriče kritiku bez obzira na desno i lijevo, prema onoj narodnoj ni po bab[i] ni po stričevima već po pravdi Boga istin[it]loga. Ali baš novinstvo, ono u tom najviše griješi. Ono obično stoji u službi pojedinaca, političkih spekulanta i u službi čitavih korporacija. Svi ovi uzdržavaju novine samo zato, da mogu u njima što lakše i uspješnije veličati svoje mane i nedostatke.«²³ Ovakva otvorenost i kritičnost prema svima neće im olakšati poslovanje, a neće ih zaobići ni cenzura.

5. POLITIČKA OPREDIJELJENOST NOVINA

Nesporo je da *Demokrat* nije stranački list, ni formalno ni neformalno, u suprotnom ne bi dopuštali toliko svjetonazorskih i po pitanju političkih opcija različitih ideja i ideologija, kao što je slučaj sa spomenutim tekstovima Zagorca i Rakoša, i u tom smislu može ga se čak označiti kao prekretnicu koprivničkog novinarstva, ali ipak su bili u ovisnosti i otvoreno navijali za određenu političku opciju, pa čak i za jednu, odnosno dvije stranke. U prvom redu, njihov izdavač bila je lokalna obrtnička organizacija, a ona je djelovala u skladu s državnom organizacijom u Zagrebu. To potvrđuje pismo koje urednik Tomac piše Rakošu: »Nezaboravite da moj list nije posve samostalan već se imade pisati suglasno sa Savezom hrv. obrt. u Zagrebu«.²⁴

Uz Zagorca i Rakoša, tu su i drugi autori različitih političkih profila. Zanimljivo je, osim činjenice da se nalaze na različitim stranama, a surađuju u istom listu, da su kroz desetak godina neki od njih mijenjali politička uvjerenja. Takav je slučaj i s glavnim urednikom Mihovilom Tomcem, pravaškim prvakom i vođom frankovaca, o kojem je u policijskom izvješću sastavljenom 1931. zapisano da je bio u prijateljskim odnosima s Pavelićem, a kasnije se provladinim člancima u novinama koje će uređivati u to vrijeme svrstao na stranu režima i deklarirao Jugoslavenom (Šadek 2009: 120). Slično je i sa suradnikom lista Dušanom Ožegovićem koji je više puta mijenjao politička uvjerenja: nakon rata bio je vođa

¹⁹ *Demokrat*, broj 28, god. I, 24. kolovoza 1919. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

²⁰ *Demokrat*, broj 29, god. I, 31. kolovoza 1919. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

²¹ Isto.

²² *Demokrat*, broj 34, god. I, 5. listopada 1919. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

²³ Isto.

²⁴ Pismo Mihovila Tomca Pavlu Rakošu od 24. lipnja 1919., Državni arhiv u Osijeku, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.

i predsjednik komunističke organizacije u Koprivnici te s njihove liste 1920. izabran u gradsko zastupstvo (Krušelj 2001: 69), da bi kasnije postao pristaša pravaških krugova i također bio u vezi s Pavelićem: Kasnije je pak pisao afirmativne članke o karađorđevićevskom režimu (Šadek 2009: 122). Iz toga se može zaključiti da su ljudi bili prevrtljivi, ali jednako tako i da je to bilo vrijeme u kojoj je politička situacija bila složena, društveno uređenje novo i puno oprečnosti, zbog čega se bilo teško snalaziti u političkom životu.

Ipak, već u uvodniku prvog broja, u kojem pišu da će biti otvoreni prema praćenju svih političkih stranaka, izričito navode da će podupirati Hrvatsku pučku seljačku stranku (HPSS): »Što se opet političkoga smjera ti[č]e mi ćemo podupirati koli Hrv. pučk. selj. stranku toli sve ostale političke stranke koje će zastupati i zauzimati stanovište p o d p u n e r a v n o p r a v n o s t i i s a m o o d r e d j e n j e Hrvata, Srba i Slovenaca.«²⁵ U 7. broju pojavljuje se novi članak kojim se politički svrstavaju. Na naslovnoj stranici donose tekst »Seljačka skup. u Hlebinama«²⁶, u kojem pišu kako je nakon sastanka, koji je uspješno vodio narodni zastupnik Jalžabetić a na kojemu je bilo preko 500 ljudi, u kući »starog borca za seljačka prava g. Petra Gažija u prisutnosti poznatog sada narodnog vodje u Hlebinama g. Varge« održan sastanak na kojem je među ostalim bilo »govora glede seljačkih novina, koje upravo sada ne izlaze kada bi ih najviše trebalo. G. Varga predložio je da pošto *Dom*²⁷ ne izlazi, neka bi seljačka stranka naše obrt. glasilo *Demokrat* podupirala, jer i onako zastupa interese iste za obrtništvo toli i [s] eljaštvo. G. Jalžabetić izjavio se je pripravnim naše glasilo *Demokrat* podupirati i dapače među seljačtvom širiti jer koliko on sam prati pisanje *Demokrata* dolazi do osvjedočenja da glasilo zaslužuje preporuke, jer stoji u glavnom na stanovištu suglasno sa S[eljačkom]. p[učkom]. str[ankom].«²⁸

Nakon ovog izjašnjavanja, u kojem stranka iskazuje potporu novinama, a ne obrnuto, ne treba dugo čekati na odgovor u *Novostima* te reakciju uredništva *Demokrata* koji pišu kako spomenute novine ali i *Riječ SHS*²⁹ donose noticu u kojoj iznose objede na njihov račun, pišući da je list uređivan u frankovačko-radićevskom duhu i da pišu u smislu radićevskog huškanja.³⁰ Ovome treba dodati da je i *Demokrat* u članku o primanjima učitelja kojemu ću se posvetiti kasnije, napao *Novosti*, pišući da su bile »hiper austrougarsko-habsburške«.³¹ No, ova su prepucavanja zanimljiva i stoga što ukazuju da se *Demokrat* pratio i u Zagrebu te da je bio barem u određenoj mjeri relevantan list, uglavnom zahvaljujući političkim okolnostima u gradu i okolici, jer inače na njega ne bi obraćali pažnju.

²⁵ *Demokrat*, broj 1, god. I, 16. veljače 1919. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

²⁶ *Demokrat*, broj 7, god. I, 30. ožujka 1919. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

²⁷ »*Dom* je bio politički tjednik, glavno glasilo Hrvatske pučke seljačke stranke, kasnije Hrvatske /republikanske/ seljačke stranke (H/R/SS). Izlazio je u Zagrebu od 1900. do 1941. Prvi vlasnik, nakladnik i urednik polumjesočnika *Dom* bio je dr. Antun Radić. Od 1906. godine izlazi kao tjednik, a vlasnik i glavni urednik bio je Stjepan Radić, uz kojega list uređuje i Rudolf Herceg. Zbog čestih zapljena i zabrana novina *Dom* 1920. mijenja naziv u *Slobodni dom*, a od 6. svibnja 1925. ponovno izlazi kao *Dom*. Novine mijenjaju naziv u *Seljački dom* 1931. godine. Tijekom godine 1933. ponovno se zovu *Dom*. Od 1929. glavni urednik bio je potpredsjednik HSS-a Vladko Maček, a ostali urednici bili su Janko Tortić i Rudolf Herceg. Naklada mu se kretala od 12.000 do 80.000 primjeraka i distribuiran je po Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.« (Šubić Kovačević 2016: 118-119)

²⁸ *Demokrat*, broj 7, god. I, 30. ožujka 1919. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

²⁹ »*Riječ Srba, Hrvata i Slovenaca* bila je politički dnevnik koji je izlazio od 1. siječnja 1919. do 1931., a nastao je spajanjem *Hrvatskog pokreta* i *Glasa Slovenaca, Hrvata i Srba*. Tijekom 1919. odgovorni urednik bio je Milan Matković, a glavni urednik Ivo Sporčić. Glavni su urednici 1929. bili Stojan Stojanović i Ante Kovač. [...] Od početka izlaženja bila je glasilo Demokratske stranke, a od 1925. bila je glavno glasilo Samostalne demokratske stranke. *Riječ* je bila politički dnevnik koji se nije strogo fokusirao samo na svoje stranačke pristaše, već se pokušavao različitim rubrikama svidjeti i većem krugu čitatelja.« (Šubić Kovačević 2016: 114-115)

³⁰ *Demokrat*, broj 8, god. I, 6. travnja 1919. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

³¹ *Demokrat*, broj 7, god. I, 30. ožujka 1919. 2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

Nadalje, u broju 16 pojavljuje se tekst »Prijatelji seljačke demokracije«³², a u čak tri sljedeća broja, 17.³³, 18.³⁴ i 19.³⁵, poduljim se tekstom, ali za koji se ipak stječe dojam da je mogao stati u jedan broj, pod naslovom »Iz Hrvatske Pučke Seljačke Stranke« javlja Ivan Kraljić, potpisan kao seljak, ali riječ je o jednom od prvih pripadnika Hrvatske pučke seljačke stranke u Podravini, koji će na izborima u Koprivnici 17. ožujka 1920. godine premoćnom pobjedom postati gradonačelnik (Šadek 2009: 51). S druge strane, kad u 21. broju donose članak o održanoj skupštini Demokratske stranke u Novigradu Podravskom, odmah ispod naslova otisnuta je rečenica: »Umoljeni smo na uvrštenje«, čime se distanciraju od sadržaja i određene politike.³⁶ Potom u 22. broju izlazi tekst pod naslovom »Je li potrebna seljačka stranka?« u kojem nepoznat autor zaključuje da su seljački sinovi dali najviše krvi za slobodu i da nitko ne zastupa njihova prava, da nemaju ni svoje novine i da je seljačka stranka upravo u to vrijeme najpotrebnija.³⁷ Broj 26. na prvoj stranici donosi tekst »Glas seljaka«, čiji je autor povjerenik HPSS-a koji piše kako se javlja povodom obustave njihova lista *Dom*, nastavlja kako zbog skupoće novina seljak slabo prati politiku te piše: »Nakon 5 mjesecnog trajanja obustave *Doma* imao je svaki pristaša priliku i želju barem jednom zaviriti u svake novine. I ovo je bilo dostatno da ih odbaci sa uzdahom: šteta za ovaj skupi papir i radne sile, jer ne služe onomu čije su ime uzele, već onomu tko ih izdaje, dakle pojedinim strankama i ličnim interesima pojedinaca.«³⁸ Tekst se nastavlja i završava u 27. broju novina.

Zanimljiva situacija događa se u 32. broju u kojemu se, identično kao i u prethodnom broju (u kojem zagovara boljševizam), tekstom javlja Pavao Rakoš (i ovaj put potpisan pseudonimom S.) iza kojeg opet slijedi opaska uredništva. U tekstu »Seljački interesi«³⁹ ovaj put piše protiv *Riječi Hrvata, Srba i Slovenaca*⁴⁰ i Demokratske stranke gdje tvrdi kako je samo seljačka stranka kadra braniti interese seljaka. »Svi oni, koji viču proti seljačkoj stranci, vi[č]u samo zato jer se boje narodnog suda, koji je za njih naprosto neizbježiv.«⁴¹ Uredništvo u svojem odgovoru piše: »Kako je naš list izvan svih političkih stranaka, te ide za tim, da štiti p r a v e d n e interese s v i h slojeva naroda, mi rado ustupamo prostora svakomu članku, koji ide za zaštitom opravdanih interesa pripadnika seljačkoga stališa. Ali smo ujedno žestoki protivnici svakoga k l a s n o g a e k s k l u z i v i z m a t.j. diktature jednoga stališa nad drugim.«⁴² Kažu kako se ne mogu oduševljavati za posebne seljačke, obrtničke, trgovačke i druge stranke, već samo za njihove organizacije. »Ipak jer hoćemo da naš list bude slobodna arena za razpravljanje svih vitalnih pitanja našega naroda, ustupamo prostora i ljudima gornjega mišljenja.«⁴³ Ovdje je vidljiv njihov otklon od seljačke stranke, ali prije je riječ o tome da paze što će misliti obrtnici, nego što im smetaju seljaci.

Ipak se u novinama pojavljuje niz članaka koji se bavi pitanjima seljaštva i seljačke stranke, a ne promonarhijskih stranaka, poput Demokratske stranke Svetozara Pribičevića, istaknutog zagovornika unitarističke države. Dapače, u 35. broju objavljuju članak »Seljačka stranka« u kojem staju u obranu Stjepana Radića, kojeg također nisu podržavali, čak ni kad su pisali o seljačkoj stranci. Izravno, otvoreno pišu: »Mnogi naši političari krivo misle, da će dotući seljačku stranku time, što su zatvorili vođu njezinoga Stjepana Radića, što su obustavili sve organe seljačke stranke [...]. Ovime oni ne samo, da

³² *Demokrat*, broj 16, god. I, 1. lipnja 1919. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

³³ *Demokrat*, broj 17, god. I, 8. lipnja 1919. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

³⁴ *Demokrat*, broj 18, god. I, 15. lipnja 1919. 1-2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

³⁵ *Demokrat*, broj 19, god. I, 22. lipnja 1919. 1-2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

³⁶ *Demokrat*, broj 20, god. I, 29. lipnja 1919. 2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice

³⁷ *Demokrat*, broj 22, god. I, 13. srpnja 1919. 2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

³⁸ *Demokrat*, broj 26, god. I, 10. kolovoza 1919. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

³⁹ *Demokrat*, broj 32, god. I, 21. rujna 1919. 2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁴⁰ Novine se zapravo zovu *Riječ Srba, Hrvata i Slovenaca*, (ne)namjerno je promijenio naslov. Isto.

⁴¹ Isto.

⁴² Isto.

⁴³ Isto.

slabe seljačku stranku već je naprotiv jačaju. [...] Tu ne će pomoći ni Demetrović⁴⁴ sa svojim pisanjem, a ne će ni Dojčić.⁴⁵ Primjer potpore seljačkoj stranci vidljiv je i u 44. broju izašlom u prosincu 1919. u kojemu Raić piše o seljačkom staležu i pita, misleći na vlast: »Zar misle da su time što su se na temelju Austro-Madžarske naredbe od 27 srpnja 1914 riješili buntovnog *Doma* ušutkali i zadnji ogorčeni glas seljačtva?⁴⁶ Iza tog pitanja na djelu je cenzura, zbog koje nedostaje gotovo četvrtina stupca, nakon čega se članak nastavlja.⁴⁷ Na istoj je strani i nepotpisani »Odgovor g. Gjuri Ljubiću na članak Jugoslavija i seljačtvo« u kojem autor piše odgovor njegovoj »novoj agrarnoj stranci«, a gdje stoji da »Stjepan Radić [...] jest svoj život žrtvovao za prosvjetu seljačtva, on za nas i danas trpi, on se za nas žrtvuje.«⁴⁸ Dalje uspoređuje koprivničkog bravara Brozovića, koji je izumio »Utilior«, od čega je lijepo zaradio pa su svi bravari bili ljubomorni i tvrdili da bi i oni znali takvu peć napraviti, s osnivanjima novih seljačkih stranaka: »Tako se s Radićevom H. P. S. S. radi. B r a t e s e l j a č e i m a l i o b r t n i č e ! Za tebe nema bolje stranke od seljačke. A što koprivnički seljaci ne mogu složiti se s obrtnicima, čudim se.«⁴⁹

I nisu se složili. Podjele su vidljive i u pismu glavnog urednika Tomca koji 5. listopada 1919. u pismu Rakošu kaže kako se pripovijeda po gradu da će u Koprivnici uskoro izaći novi list Seljačke stranke koji će biti »ustuk našem. To su Vam lokalne stare koprivničke svadje. Vidit ćemo što i kako će pisati pa ćemo prema tome zauzeti naše stanovište.«⁵⁰

U prvom broju novog, drugoga godišta novina, u siječnju 1920. Tomac piše članak »Nek pravedna javnost sudi«⁵¹ te piše kako nije istina da krivnja zbog nepostignutog sporazuma oko zajedničkog izlaska na izbore obrtničke organizacije i HPSS-a leži na obrtnicima. Nastavlja kako su na skupštinu svoje organizacije pozvali Kraljića i predložili suradnju na što je on rekao da će to moći reći nakon sastanka. Ispalo je da su u »drugom izborništvu« rekli da nema mjesta obrtnicima, zbog čega se Kraljić ispričavao, uz obrazloženje da se mora prikloniti većini, piše Tomac pa nastavlja kako je Kraljić trebao stati pred svoje pristaše i između ostalog reći: »Od onoga dana kada je obustavljen *Dom* mi nemamo naše

⁴⁴ »Demetrović, Eugen, hrvatski novinar, izdavač i političar (Jastrebarsko, 6. II. 1880 – Zagreb, 4. IV. 1934). Školovao se u Zagrebu, Pragu i Beču. Prve članke objavio je 1898. u listu *Pobratim*. God. 1901. pokrenuo je socijalistički list za seljaštvo *Narodna volja* a 1902. nastanio se u Zagrebu. Sudjelovao je u narodnom pokretu 1903. S bratom Jurjem i sa skupinom mladih hrvatskih intelektualaca 1904. pokrenuo je izdavanje književno-političkog časopisa *Naša snaga*. God. 1905. Demetrović i brat pristupili su Socijaldemokratskoj stranci i počeli uređivati njezino glasilo *Slobodna riječ*. Tijekom I. svjetskog rata Demetrović je napustio socijalistički pokret i prihvatio uredništvo *Jutarnjega lista*, koji je uskoro, zahvaljujući njegovim intervencijama, postao najtražniji zagrebački dnevnik. U razdoblju Kraljevine SHS Demetrović se u političkom smislu uglavnom priklanjao grupacijama na vlasti. U to doba, do 1926., rukovodio je poduzećem Tipografija d. d., najvećim grafičkim zavodom u zemlji. God. 1927., uz pomoć poduzetnika Tonija Schlegela, postao je urednik i suvlasnik *Morgenblatta* i *Jugoslavenskoga Lloyd*a, a god. 1930. pokrenuo je komercijalni ilustrirani tjednik *Zora* i stručni list *Kurir*. Demetrović je u novinarstvo unio mnogo novosti: u listovima koje je uređivao utemeljio je, uz ostalo, i stalnu športsku i gospodarsku rubriku, inzistirajući pritom na komercijalnim temama. Njegov urednički stil postao je svojevrsnim modelom, koji se dugo primjenjivao u hrvatskom novinarstvu.« (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=14489>, pristupljeno 16. siječnja 2019. 16:25.)

⁴⁵ Pretpostavljam da misli na Stjepana Dojčića, koji je 1919. u vlastitoj nakladi tiskao tekst *Tko je lopov? Stjepan Dojčić ili Stjepan Radić?* Već s 11 godina dao je prvi iskaz nakon što je zbacio državni grb u jurišu na gospodski dvor u rodnom Ludbregu. Kao mladić odselio je u SAD. S 20 godina odlučuje se na povratak u Hrvatsku s idejom da ustrijeli bana Cuvaja. Urednik njujorškog lista *Hrvatsko svjetlo* Krešić savjetuje mu da se javi Supilu, Vukiću i Radiću. Potonjem se javio u listopadu 1912. i rekao što planira, no nije dobio podršku. Na Cuvajevo mjesto 1913. dolazi Tisza, a Vladu preuzima Ivan Skerlec na kojeg Dojčić puca i ranjava ga u ruku nakon blagoslova zagrebačke katedrale, za što je osuđen na 16 godina robije (Burica i Ninčević 2008: 77). Nakon I. svjetskog rata je amnestiran.

⁴⁶ *Demokrat*, broj 44, god. I, 14. prosinca 1919. 2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁴⁷ Isto.

⁴⁸ Isto.

⁴⁹ Isto.

⁵⁰ Pismo Mihovila Tomca Pavlu Rakošu od 5. listopada 1919., Državni arhiv u Osijeku, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.

⁵¹ *Demokrat*, broj 1, god. II, 4. siječnja 1920. 2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

seljačke novine, a ipak svi znadete i priznati morate da je *Demokrat* vlastništvo obrtne organizacije pa taj *Demokrat* u svojem prvom broju piše, da će bezuvjetno u prvom pogledu podupirati seljačku stranku. Moramo priznati, da je *Demokrat* do danas svoje obećanje i održao. Uzmite od prvog do zadnjeg broja pa će te se uvjeriti, da skoro u svakom broju više ima članaka u prilog seljačtvu, nego obrtničtva.«⁵²

Na navedenim primjerima vidi se da je tome tako. Ne samo da su podupirali stranku, već je o njoj pisao i sam Kraljić, kandidat na izborima i budući gradonačelnik. Sigurno je da su se obrtnici, posebice uredništvo *Demokrata*, osjećali izdano, ili barem nelagodno ovakvim razvojem situacije. Stoga ne čudi poduži Tomčev tekst, kao ni njegov ton, u kojemu u usta stavlja riječi samom Kraljiću, kao ni to što se u istom broju pojavljuje zahtjev (potpisan s »Obrtnici«) da se iz obrtničke organizacije isključe oni za koje su čuli da su na posljednjim gradskim izborima glasali protiv organizacije i da se njihova imena objave u *Demokratu*. Uredništvo ga u opasci otisnutoj odmah ispod, iako prihvaćajući da je posve opravdan, ipak odbija, smatrajući da bi to uoči novih izbora bilo »nepodesno«.⁵³

Nakon toga novine se odmiču od HPSS-a i seljaka, a više se fokusiraju na obrtništvo. Tako se uvodnik drugog broja, »Obrtnici na okup«, bavi isključivo obrtnicima, nijednom riječju ne spominjući seljake ili ratare, čega prije nije bilo.⁵⁴ Opet se pojavljuje tekst pod naslovom »Tražimo imena«, kao odgovor na »dizanje prašine« zbog objave prvotnog članka i reakcija koje su uslijedile, čime se zapravo sukob između seljaka i obrtnika održava u žiži javnosti uoči očekivanih izbora.⁵⁵

Podijeljene strane u trećem broju pokušava pomiriti rođeni Koprivničanac dr. Rudolf Horvat, inače HPSS-ovac. U uvodniku lista (što također potvrđuje da su obrtnici za suradnju odnosno koaliciju te da je za raskid zaslužniji HPSS) dr. Horvat piše da je duboko žalostan zbog »opreke« između obrtnika i seljaka, kojoj je, kako je čuo, uzrok jal koji obrtnici osjećaju prema seljacima, koji su tijekom rata i nakon njega skupo prodavali svoje proizvode, dok se poljoprivrednici pak ljute na cijene koje obrtnici traže za svoje usluge.⁵⁶ Ništa neobičajeno i nepoznato, moglo bi se reći. U nastavku piše o problemima i zaslugama jednih i drugih, djelujući kao medijator, poručujući im da odbace jal i natječu se u ljubavi prema Hrvatskoj i Koprivnici te dodaje: »Kod posljednjih gradskih izbora vidjelo se da je ‚hrvatska pučka seljačka stranka‘ u Koprivnici vrlo jaka, jer je dobila većinu zastupnika. Ja bih rado u toj stranci vidjeti i obrtnike [...]. Koprivnički obrtnici bijahu vazda žarki rodoljubi hrvatski, a to su hvala Bogu i sada, kada ih domovina najviše treba. Glavni odbor ‚seljačke stranke‘ u Zagrebu stvorio je zaključak, da se u gradske izbore može poći složno sa drugim rodoljubnim strankama. Svrha nam je, da svuda rušimo kandidate Pribičevićeve ‚Demokratske stranke‘. Dosljedno tomu zaključku molim prva-ke i povjerenike ‚hrvatske pučke seljačke stranke‘ u Koprivnici, da se prigodom narednih gradskih izbora sporazume s rodoljubnim obrtnicima. [...] Zato milim svojim zemljacima dovikujem: ‚Složno u gradske izbore!‘«⁵⁷ Na kraju dr. Horvat piše da se sastavi jedna lista, i ne gubi snaga u besmislenoj borbi.

Već u sljedećem, 4. broju, odnosno u njegovu prilogu, Albert Comisso, koji u prethodnom broju piše o potrebi osnivanja seljačke banke, sad pojašnjava zašto bi takva banka bila potreba, a na više od jedne stranice, najdužim tekstom u jednom broju od početka izlaženja novina, objavljuje esej »Naš seljak (iz prošlosti u sadašnjost)«⁵⁸, kojim pojašnjava zašto je seljak neodgojen i tup. Tekst započinje tvrdnjom da te seljak poznaje samo do onda dokle te treba pa piše da seljak nije takav kakav jest po rođenju, jer smo svi rođeni jednaki, već zbog lošeg odgoja. Nadalje piše: »Roditelj koji i sam nije bolje odgojen, nemože bolje naučiti svoje dijete od onog što i sam znade. [...] Čovjek se oplemenjuje postepeno, inteligentniji roditelj imat će inteligentniju djecu, a jer je naš žalostni seljak zaostao duševno za svojim

⁵² Isto.

⁵³ Isto, str. 3.

⁵⁴ *Demokrat*, broj 2, god. II, 11. siječnja 1920. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁵⁵ Isto, str. 3.

⁵⁶ *Demokrat*, broj 3, god. II, 18. siječnja 1920. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁵⁷ Isto.

⁵⁸ *Demokrat*, broj 4, god. II, *Prilog Demokratu*, 25. siječnja 1920. 5. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

zapadnim drugovima, zaostala su mu i djeca.«⁵⁹ Zatim elaborira kako su za seljački status i ponašanje krivi političari, uslijed čega se seljak okrenuo lukavstvu: naučio se govoriti što vladajući očekuju i davanju mita (puran, odojak, pijetao). Kuće su seljačke prljave, a higijena nikakva, za što krivi općinare i »popa«, koji u kuću dođe samo jednom godišnje. Nastavlja kako iz raznih svađa nastaju nove stranke i kako se tako dijeli narod te kako zbog jala propadaju pojedinačni pokušaji da se nešto učini. »Konačno dolazi politika. Oh, ta nezahvalna tetka. Čast poštovanoj iznimki ali još uvijek ima razmjerno malo seljaka koji čitaj[u] novine, dnevnik e itd. Jedan ili više njih načitanih, kojih vrlo malo ima drži 2-3 novine, sam za sebe ili zajedno, taj i ti donekle shvaćaju položaj. – i ti su pristaše stanovite stranke rekli bi iz osvedočenja. Drugi dio čita samo jedan list i to onog svoje stranke kojoj je pristaša agitacijom popa, učitelja, itd. i ti postaju zagrižljivi strančari. Treći dio prati koje kakovi strančarski tjednik, ti priklanjaju istoj stranci ali nestalno. Većina ih je koji ne čitaju to je ‚masa‘ koja se daje što kažu voditi, jedan strančar inteligenat, ako prem osvjedočen o neispravnosti one politike koju podupire ili slijedi za volju ‚briljiranja‘ da imade masu za sobom u stanju je sve zavesti makar država pošla u propast.«⁶⁰

Esej završava riječima kako je seljaku potrebno jedinstvo i stoga samo jedna, jedinstvena seljačka organizacija. Naravno da nakon ovog izravnog napada nije moglo biti govora o zajedničkom izlasku na izbore. Osim toga, *Demokrat* nastavlja s pokušajem destabilizacije seljaka – u 5. broju pišu kako među seljake zalaze različiti agenti⁶¹, a u 6. donose Rakošev članak »Što je najpotrebnije seljaštvu?«⁶² u kojem piše da nema ništa protiv toga da seljaci pišu za novine, ali ne na način na koji to čine novinari-seljaci u Demetrovićevim *Pučkim novinama* koji »tjeraju vodu na mlin Demetrovićev i njegove stranke« čime »negativno djeluju na odgoj svoje seljačke braće«. U istom broju donose i obavijest o skupštini HPSS-a na kojoj će jedina točka dnevnog reda biti gradski izbori, ispod kojeg je opet opaska uredništva koje radosno i od srca pozdravlja »ovaj prvi korak, koji vodi k slogi i zbliženju svih slojeva stanovništva.«⁶³ Sljedeći, 7. broj novina izvješćuje da je održana skupština HPSS-a na kojoj je Kraljić predložio da se sastavi jedna lista na kojoj će biti zastupljene sve skupine pučanstva, među kojima dakako i obrtnici, a koji je bio jednoglasno prihvaćen.⁶⁴ U *Demokratu* se ipak pitaju »koliko je istine u verzijama koje gradom kolaju, najme da se hoće od jedne strane ova nakana složnog i bratskog sporazuma omesti i opet nastojati, da se u gradske izbore uvuče ona nevidljiva crvena nit, koja je već toliko zla, napose što se našeg grada tiče prouzročila, a to je nesretna politika, kojoj nebi smjelo biti mjesta u gradskoj općini?«⁶⁵

Kako god, u idućem broju ne rogo bore protiv HPSS-a i ne bave se pitanjima seljaka. Objavljuju poziv na skupštinu svoje, obrtničke organizacije⁶⁶ i jasno je da su pregovori u tijeku te da prije zauzimanja jasnih pozicija vlada određeno primirje naspram Seljačke stranke i seljačkog staleža. Umjesto toga, tekstem »U oči gradskih izbora« obraćaju se buržoaziji, pišući da se gradom više godina loše upravlja za što očito krive njih te pišu: »Zato plemenita buržoazijo počivaj u miru[,] snivaj slatki sanak, jer sve je propalo, slijepi su progledali.«⁶⁷ U tom broju donose i teskt ukolem se pozitivno izražavaju o komunizmu odnosno bolševizmu koji će ujediniti sve ljude, a kojem će se morati pokoriti i kapitalizam, »koji će zauvijek nestati u zadovoljnom čovječanstvu.«⁶⁸

Tjedan dana kasnije, *Demokrat* se vraća na stari smjer i objavljuje članak pod naslovom »Najjača stranka« kojim podupire HPSS i Radića. Ponavljaju u više navrata izneseno mišljenje kako gospoda ne

⁵⁹ Isto.

⁶⁰ *Demokrat*, broj 4, god. II, *Prilog Demokratu*, 25. siječnja 1920. 5-6. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁶¹ Članak »Seljaci na okupu.«, *Demokrat*, broj 5, god. II, 1. veljače 1920. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁶² *Demokrat*, broj 6, god. II, 8. veljače 1920. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁶³ *Demokrat*, broj 6, god. II, 8. veljače 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁶⁴ *Demokrat*, broj 7, god. II, 15. veljače 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁶⁵ Isto.

⁶⁶ *Demokrat*, broj 8, god. II, 22. veljače 1920. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁶⁷ Isto, str. 3.

⁶⁸ Isto, str. 1-2.

mogu raditi za seljake i kako ih stalno izigravaju (opet se dotičući Demetrovićevih *Pučkih novina*) te zaključuju: »Seljaci će se uza sve to naći na okupu. To ne će biti ni u jednoj od dosadanih starijih političkih stranaka. Proces seljačkog okupljanja izvršit će se samo u ,seljačkoj stranci' osnovanoj po braći Radićima. Ovo je jedina stranka, u kojoj će se moći okupiti bar hrvatski seljaci koji imaju smisla za javan politički život. Ova će stranka biti matica budućoj jugoslavenskoj stranci [...]. Uzalud je nastojanje svih naših političkih stranaka, da što više seljaka osvoje za svoje političke programe, jer im to nikad ne će poći za rukom. Naprotiv morao bi se dogoditi obratan proces, to jest, da što više inteligencije ulazi u seljačku stranku, kojoj je budućnost sjajna.«⁶⁹ Nastavljaju kako će ta stranka oko sebe okupiti barem 60 posto seljaka (koji čine 80 posto ukupnog stanovništva) budući da je to jedina stranka koja je »istiniski odlučila da brani seljačke interese.«⁷⁰

Očito je i skupština obrtničke organizacije zaključila da se na izbore ide s HPSS-om i izgledno je da je zajednička lista dogovorena. Doista, na trećoj stranici donose vijest da je skupština održana i da će se opunomoćenici javiti Kraljiću radi dogovora oko kandidata te pozivaju Hrvatsku zajednicu, Činovničku organizaciju, Trgovački savez i intelektualce da dostave imena svojih opunomoćenika, inače će se smatrati da ne žele biti ove koalicije.⁷¹ U 10. broju nastavljaju u jednakom tonu, izvješćujući kratko da će izbori biti 17. i da se može očekivati da će se na izbore ići s jednom listom sastavljenom od svih staleških grupa, o čemu će izvjestiti u sljedećem broju, a donose i članak da je Stjepan Radić nakon 11 mjeseci zatvora (u kojima niti je bio preslušan niti mu je bila uručena optužnica) pušten na slobodu pa je jasno da je bio politička žrtva bivše Vlade te dodaju da se to mora osuditi i od strane pristaša Vlade kao i Demokratske stranke.⁷² Do toga ipak nije došlo.

U 11. broju *Demokrat* donosi kandidacijsku listu obrtne organizacije, ali i pismo kojim, očito nakon neuspjelih poregovora, udara po Kraljiću, i to preko pisma Miloša Radančevića⁷³, jednog od istaknutijih pripadnika Demokratske stranke. Naslovljeno je to »Povodom gradskih izbora«, u kojem piše da pred sobom ima letak Hrvatske narodne zajednice te nastavlja: »Medju redovima proglašuje ovaj letak demokrate za nešto vrlo opasnoga i istiće svoj rad oko prikupljanja narodne snage za razbijanje dem. stranke i njene politike. [...] Njegovi praporci u Koprivnici pružaju papak i vele, da će naša država biti uredjena na federalističkom temelju. Bog zna, da li nastoje tako i njihovi saveznici srpski radikali, koji ovu državu proglašuju za Veliku Srbiju? [...] Vi ste Ivana Kraljića uspodigli i naučili ga politizirati, a sada teško podnosite njegovu nadmoć. Vi ste ga pravili ponovo poštenim i onda, kada je sudbeno utvrđen kradljivcem i davali mu svjedodžbu poštenja. [...] Kraljićev učitelj vodja Stipa Radić je nekonzekventan[.] Pa takav je i Kraljić i nije čudo, da vas je nasamario ili, – kako sami priznajete, – prevario. Nije to ni prvi ni posljednji put. On radje stupa u savez sa komunistama nego li s vama. Čuška vas i hoće komuniste prikazati boljima od vas.«⁷⁴ Ispod teksta opet slijedi opaska uredništva kojom kažu kako su objavili pismo zbog nepristranosti, ali ubuduće mole da svi to rade preko letaka, jer pretplatnici ponekad teško uvažavaju i shvaćaju takvu nepristranost.⁷⁵

Kraljić i HPSS kao najjača organizacija tražili su za sebe 14 mandata, dok je preostalih deset trebalo podijeliti među ostalim organizacijama. Hrvatska zajednica nije se složila i zajednička lista nije sastavljena te su na kraju na izborima bile čak četiri liste: HPSS-a, Radničke organizacije, Obrtne organizacije i Hrvatske zajednice koja je listu sastavila s Činovničkom organizacijom i Savezom trgovaca. Ivan

⁶⁹ *Demokrat*, broj 9, god. II, 29. veljače 1920. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁷⁰ Isto, str. 2.

⁷¹ Isto, str. 3.

⁷² *Demokrat*, broj 10, god. II, 7. ožujka 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁷³ Miloš Radančević je, »pokušavajući organizirati stranačke ogranke, [on je] održavao skupove po podravskim selima, koji uglavnom nisu uspijevali. Tako je 1919. sazvao skup u Novigradu, računavši na podršku Srba u okolnim selima, na kojem je pokušavao obrazložiti stranački program, no bio je stalno prekidan i narod nije odobravao njegov stav.« (Šadek 2009: 53). Radančević je slično prolazio i u drugim mjestima, gdje je branio poteze beogradske vlade i govorio o nadolazećim lokalnim izborima, a koprivničkim je strankama zamjerao popustljivost prema politici HPSS-a, jer da radićevci surađuju s komunistima (Šadek 2009: 54).

⁷⁴ *Demokrat*, broj 11, god. II, 14. ožujka 1920. 2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁷⁵ Isto.

Kraljić i HPSS ozbiljno su ušli u kampanju i u svakoj su ulici odredili povjerenike koji su djelovali za uspjeh liste. Izbori su održani 17. ožujka 1920.⁷⁶, a HPSS je odnio premoćnu pobjedu osvojivši 17 od 24 mandata i Ivan Kraljić postao je gradonačelnik. Po dva mandata osvojile su Obrtna organizacija i Hrvatska zajednica dok su Činovnička organizacija, Savez trgovaca i Radnička organizacija (komunisti) osvojili po jedan mandat.

Obrtnici su za po njih loš izborni rezultat krivnju svalili na Hrvatsku zajednicu koja je pregovarala samo s HPSS-om, ignorirajući ostale potencijalne koalicijske partnere, a kad su pregovori s HPSS-om propali, okrenuli su se stvaranju liste protiv seljačke stranke. Kako im to nije uspjelo, na izbore su odlučili izaći samostalno i to je bio kraj ideje o zajedničkoj listi (Šadek 2009: 51).

Na koncu je ispalo da je i Radančević bio djelomično u pravu. Naime, gradski je HPSS svoju politiku i viđenje državnog uređenja temeljio na republikanizmu. »U tom smjeru je, prilikom prisege na konstitutivnoj sjednici novoizabranoga gradskog vodstva, Ivan Kraljić izjavio da će Seljačka stranka pod pritiskom okolnosti položiti prisegu kralju Petru, no drže je protuzakonitom sve dok zakonodavna skupština ne odredi oblik države. Međutim, vlada je proglasila nevaljanim sve mandate gradskih zastupnika koji su prisegu polagali uz određenu ogradu. Mnoga gradska i općinska vijeća nakon toga su raspuštena pa se slično očekivalo i u Koprivnici. No, Kraljić tada čini potez koji će kompromitirati njegovu dosljednost te ga izložiti raznim kritikama u lokalnom tisku. Koprivničko gradsko vodstvo odlučilo je ponoviti prisegu vjernosti kralju bez ikakvih ograda, opravdavajući to potrebom da Koprivnica treba imati vodstvo jer novim bezvlašćem gradu prijeti katastrofa« (Šadek 2009: 51-52).

Može se pretpostaviti kako su se osjećali u *Demokrati* kad je čovjek kojem su donedavno davali značajan prostor u novinama, preko noći odustao od ideje republikanizma i demokracije (ili barem izdao ono za što se zalagao) te se okrenuo kralju i monarhizmu. Nakon 12. broja u kojem Tomac piše o krivnji Hrvatske zajednice, stvari se, barem što se tiče izbora završavaju, ali se politički sukobi na stranicama novina ne smiruju. U istom tom broju novoizabrani gradonačelnik Kraljić, pozivajući se na 16. članak Zakona o tisku, odgovara Radančeviću, čime se *Demokrat* na trenutke pretvara u novine koje bi se moglo nazvati senzacionalističkim, jer riječ je o raspravi na osobnoj razini. Kraljić piše: »Za vrijeme prevrata bilo je preostalo od Austro-Ugarske vojne uprave u barakama par desetak[a] konja i kola i drugih stvari i to se je sve u para dana na dražbi prodalo i odmah na koncu dražbe porodila se vatra i to baš u pisarni, gdje su bile knjige i računi i tobože imali su i tamo novci biti, koje je vodio g. Miloš Radančević kao nadporučnik i zgorilo je sve i stime je svršila uprava taborišta u Koprivnici. Nakon godinu dana, kupio je Miloš Radančević kuću [...] za 300.000 slovom tristo hiljada? Zna Miloš najbolje sam kakav je!«⁷⁷ Umjesto Radančevićeva odgovora, u sljedećem broju imamo obavijest odvjetnika dr. Vidušića koji piše da je protiv Kraljića dignuo tužbu državnom odvjetništvu u Bjelovaru i javno iskazuje da će mu za svaku dokazanu tvrdnju dati 1000 kruna.⁷⁸ No, Radančević ipak odgovara, ali tek u 17. broju, jer ga, kako kaže, ljudi ispituju o tome.⁷⁹

Uredništvu *Demokrata* treba priznati da je i nakon razilaženja pokušao ostati otvoren, napose prema HPSS-u, kojeg u 14. broju brani (napadajući pritom Demokratsku stranku, odnosno demokratske listove) pišući da se Radić žigoše kao veleizdajnik.⁸⁰ U 15. broju opet se više posvećuju problemima seljaka, a ne obrtnika, donoseći na prvoj stranici tekst pod naslovom »Organizacija seljaka«⁸¹, kao i u 16. broju u kojemu na prvoj strani objavljuju članak »Za podizanje poljoprivredne proizvodnje«.⁸²

⁷⁶ »Biračko pravo imali su porezni obveznici s navršenom 21 godinom života, a glasovalo se javno. Pravo glasa na ovim izborima imale su i žene. Izborima su mogle pristupiti stranke koje su ondje imale ogranke i izvanstranačke ili cehovske liste. Glasovalo se tako da se gumena kuglica ispusti u kutiju stranačke liste koju je birač izabrao« (Šadek 2009: 49).

⁷⁷ *Demokrat*, broj 12, god. II, 21. ožujka 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁷⁸ *Demokrat*, broj 13, god. II, 28. ožujka 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁷⁹ *Demokrat*, broj 17, god. II, 25. travnja 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁸⁰ *Demokrat*, broj 14, god. II, 4. travnja 1920. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁸¹ *Demokrat*, broj 15, god. II, 11. travnja 1920. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁸² *Demokrat*, broj 16, god. II, 18. travnja 1920. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

S druge strane, u narednim brojevima otvoreno pišu protiv gradonačelnika Kraljića. Napadaju ga zbog, ni više ni manje, nezakonite kupnje pastuha. »Doznajemo da je pastuh 3-4 god. star, špičast na noge burlav, kao da mu mrtve kosti rastu, na prve noge slabi rog, kopita neodgovaraju, a osim toga mu obadvije prve noge stoje polulievo«, piše Tomac, dodajući da je konj preskup i da se osim toga morala ishoditi dozvola gradskog zastupstva, a kupnja obaviti uz prisutnost vještaka, gradskog veterinara Vodehnala.⁸³ U sljedećem broju izvješćuju o sjednici gradskog zastupstva, ističući nepristojno ponašanje gradonačelnika koji je zastupniku i obrtniku dovikivao da sve proda i odseli, ako ne želi plaćati nove namete o kojima su govorili, pozivaju veterinara da se izjasni je li istina da je bio upoznat s kupnjom pastuha, ali službeno spriječen sudjelovati kod kupoprodaje. Konačno, glasalo se za naknadno odobrenje kupljenog pastuha, gdje su doživjeli razočaranje. Naime, za kupnju je glasao i njihov suradnik Dušan Ožegović, koji je tako podržao Kraljića. »Budimo posve iskreni našeg Dušana predstavljali smo si u posve drugom svijetlu. Shvaćamo ga donekle on bi želio nekako ugoditi levo i desno, ali to će mu se bezuvjetno osvetiti«⁸⁴, zaključuju. Gradonačelnika u istom broju pritišću još jednim člankom, odnosno pismom poljoprivrednika Stjepana Nemca (ili je barem tako potpisano). On piše o suđenju, odnosno tužbi koju je Kraljić podnio protiv nekoliko osoba, a tiče se optužbi da nije naplatio gradska drva koja je prodao, oštetivši time grad. »Gosp. Kraljić priznao je da nije ubrao svotu od 140 K od Pavla Vutuca za kupljeno gradsko drvo«⁸⁵, o čemu je *Demokrat* pisao u prosincu 1919. Kraljić se branio na slab način, što je čudno budući je on taj koji je podnio tužbu i neovisno o tome što su ga uzeli za zub, ne prelaze granicu dobrog ukusa i izvršavaju funkciju koju bi javni medij i trebao imati, a to je da nadzire rad političara i o tome obavješćuje javnost. Kako stoji u pismu, Kraljić na upit suca kako mu je račun bio dobar, ako nije naplatio prodanu parcelu odgovara da su ljudi u podne otišli na ručak u vinograd i pijani se vratili natrag na dražbu zbog čega su mnogi više uplatili. No čak se i u ovom slabom odgovoru gradonačelnik zapetljao: »Ovo takodjer ne odgovara istini. Jer je jedan čovjek tvrdio da je više platio nego što ga pripada, pa zahtijevao više uplaćeni novac natrag, ali mug. K. – nije htio povratiti tvrdeći da nije više primio?«⁸⁶

Nakon toga (dva broja kasnije), zbog slučaja s pastuhom, objavljuju članak »Ostavka gradonačelnika«.⁸⁷ Kažu kako se ispostavilo da nije istina ono što je na sjednici tvrdio Kraljić – da je veterinar bio upoznat s kupnjom pastuha i da mu stoga ne preostaje ništa drugo, već odstupiti, a kažu da čak ni time stvar s kupnjom pastuha neće biti završena, već bi moglo biti i drugih neugodnih posljedica, aludirajući na sud.⁸⁸ Zanimljivo postaje u 24. broju, gdje na više od pola prve stranice donose članak koji se opet bavi (i) Kraljićem, a koji bi se trebao nastaviti i u sljedećem broju, kako stoji na kraju članka.⁸⁹ Naime, Kraljić i HPSS svoju su kampanju temeljili na republikanizmu i na konstitutivnoj sjednici novoga gradskog poglavarstva, o kojemu je već bilo riječi, Kraljić je izjavio »da će Seljačka stranka pod pritiskom okolnosti položiti prisegu kralju Petru, no drže je protuzakonitom sve dok zakonodavna skupština ne odredi oblik države.

Međutim, vlada je proglasila nevaljanim sve mandate gradskih zastupnika koji su prisegu polagali uz određenu ogradu. Mnoga gradska i općinska vijeća nakon toga su raspuštena, pa se slično očekivalo i u Koprivnici« (Šadek 2009: 51-52) no, Kraljić, za razliku od svih tih drugih, donosi odluku da prisegne kralju bezuvjetno, što je izazvalo reakciju *Demokrata*. Pišu kako se sjećaju što je govorio s balkona gradske vijećnice u društvu dr. Rudolfa Horvata, »gromovito« im govoreći kako će seljačka stranka tražiti samo republikansko uređenje države. Ističu kako se sjećaju da je ustao i pročitao navedenu izjavu kako prisegu drže protuzakonitom i kako nepokolebljivo stoje na republikanskom stanovištu. »Priznajem«, piše autor članka, »čudio sam se toj smjelosti g. Kr. – i drugova, prkositi postojećem zakonu i

⁸³ *Demokrat*, broj 18, god. II, 2. svibnja 1920. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁸⁴ *Demokrat*, broj 19, god. II, 9. svibnja 1920. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁸⁵ *Demokrat*, broj 19, god. II, 9. svibnja 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁸⁶ Isto.

⁸⁷ *Demokrat*, broj 21, god. II, 23. svibnja 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁸⁸ Isto.

⁸⁹ *Demokrat*, broj 24, god. II, 13. lipnja 1920. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

uskratiti prisegu kralju. Držao sam, da će to imati bezuvjetno i posljedicu, – zaista, vlada je uništila i proglasila nevaljanima sve one mandate gradskih zastupnika, koji su uz neku ogradu polagali zakletvu.«⁹⁰

U članku dalje pišu kako je Kraljić s deputacijom otišao u Zagreb, kako bi sačuvao poziciju gradonačelnika: »Videći vlada iz ovih neustrašivih republikanskih lavova, pred sobom skrušeno kajuće se i moleće grešnike, pristala je da si vlast u rukama zadrže, ali samo pod tim uvjetom, da na istom onom mjestu t. j. u gradskoj viećnici pred čitavim gradjanstvom svoju molbu pročitaju i prisegu vjernostu kralju bez ikakove klauzule koja miriši po – Republikanstvu – polože.«⁹¹ Kraljić je »na istom onom mjestu, na kojem je [...] čitao i dao izjavu svoju i drugova u smislu republikanstva, tako je opet na istom mjestu čitao izjavu [...] svoje lojalnosti i vjernosti kralju.«⁹² Pišu Kraljiću da si je time prepisao smrtnu presudu jer prevrtljiv čovjek ne može dugo imati povjerenje naroda te zaključuju prvi dio članka: »Zato mi posve otvoreno dovikujemo: Dolje farizejstvo! Napred istina i pravo.«⁹³

Ovaj članak hrabar je potez novina koje se suprotstavljaju iznevjerenim biračima, protiveći se i napadajući ne samo gradonačelnika već i državnu vlast kojoj se rugaju nazivajući njihov čin oprosta hvalevrijednim, jer da svatko mora iskazivati dužno poštovanje prema kralju. Time su se novine zbilja hrabro pa čak i ludo izložile, pokazujući da imaju vlastito mišljenje i stav. Nažalost, i sami su pokleknu-li. Nastavak članka nikad, naime, nije objavljen. Umjesto toga, u idućem broju, na drugoj stranici na kojoj objavljuju članak »Licemjeri«, koji se bavi starokatoličkim pokretom, objavljuju i članak »Iz uredništva« u kojem se posipaju pepelom, pozivajući se na neimenovane prijatelje i napredak: »Da nam se neće predbacivati da nas vodi osobna mržnja proti g. načelniku i većini gr. zastupstva te na temelju preporuke jednog prijatelja koji se je založio da se društvene i političke prilike u našem gradu i okolici konsolidiraju obustavljamo nastavak našeg uvodnog članka iz prošlog broja i to tako dugo, dok ne ćemo biti prisiljeni izaći iz naše rezerve.«⁹⁴

Zaboravljen je tako republikanizam, što su tjedan dana ranije predbacivali Kraljiću, kao i kupnja pastuha ili prodaja drva, zbog čega su tražili njegovu smjenu. Odustali su zbog svega, u ime *višeg cilja*. Možemo samo nagađati koliko je to utjecalo na gubitak povjerenja kod čitatelja i pad prodaje, ali imali su povećani prihod od reklama, koje je u narednim brojevima objavljivao Kraljić. U prvom sljedećem broju Gradsko poglavarstvo (dakako s Kraljićem u potpisu) objavljuje oglas o povišenju dimnjačarske pristojbe⁹⁵, koja je inače stupila na snagu 1. travnja, dakle gotovo tri mjeseca ranije. Zauzvrat, novine na prvoj stranici objavljuju članak »N. K. V. Regent Aleksander u Zagrebu«, što je, unatoč činjenici da objavljuju vijesti iz širokog političkog spektra, potpuni zaokret i da nema ove poveznice bio bi iznenađenje.

Tu je i druga, možda važnija poveznica, uz potporu Pribičevića Zagorcu i starokatoličkom pokretu. Članak je pun hvalospjeva kralju, a između ostalog žale što je kralj u Zagrebu mogao boraviti samo četiri dana.⁹⁶ U 27. broju izvješćuju da je gospodin načelnik bio u Beogradu i kako doznaju, njegov put

⁹⁰ Isto.

⁹¹ Isto.

⁹² Isto.

⁹³ Isto.

⁹⁴ *Demokrat*, broj 25, god. II, 20. lipnja 1920. 2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁹⁵ *Demokrat*, broj 26, god. II, 27. lipnja 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁹⁶ »Njegovo Visočanstvo Prestolonasljednik Aleksander boravio je samo četiri dana u predstavnici naše ljepe domovine Hrvatske u Zagrebu. Pa držimo, da se je i ovo kratko vrijeme njegovo Visočanstvo moglo osvedočiti, da se grad Zagreb ponosi ovim previšnjim posjetom, i upravo natječe, da svome visokom gostu ugodi, da Mu boravak bude među nama što ljepši i ugodniji, te ujedno goji nadu, da će Ga moći kad normalne prilike nastupe i na duže vremena gledati u svojoj sredini. Mnogi od našeg djela naroda ne pozna jošte regenta, pa je od velike važnosti da nas je pohodio i tako nam dao prilike da ga narod upozna da Ga iskreno pozdravi, du Mu iskaže svaku počast i pokaže svoje lojalne osjećaje. Dao Svevišnji, da će ovim visokim posjetom nestati u našoj mladoj državi raznih smutnja i trzavica, da će ipak konačno prevladati razbor i spoznaja, da nam je jedini spas u ovima sudbonosnim danima podpuno iskreni i bratski sporazum troimene braće Srha Hrvata i Slovenaca. Hegemonije jedoga plemena nad drugim imade podpuno nestati, već se ima isto tako slobodan smatrati Srbini i Slovenac u Zagrebu, kao obratno Hrvat u Beogradu i Ljubljani. Držimo se one naše narodne/

donijet će gradu raznih koncesija⁹⁷, a tu je i oglas Upravnog odbora županije bjelovarsko-križevačke o izvlašćivanju čestica, prema direkciji državnih željeznica.⁹⁸ Pravi uspon u reklamama doživljavaju pak u 28. broju. Prvo Kraljić u potpisu kao gradonačelnik objavljuje vijest da je 12. srpnja kraljev rođendan, ujedno i državni blagdan te da sve trgovine moraju biti zatvorene, a kuće okićene državnim i narodnim zastavama.⁹⁹ Potom na istoj stranici, sad potpisan kao Uprava gradske plinare, objavljuje članak o rastu cijena plina i koksa, a novinar pod pseudonimom C. piše o sjednici gradskog zastupstva, naglašavajući njihovu dobru odluku da se prodaju vojničke barake, a i o povišici doplatka činovnicima te činjenici da je otpuštena dvorkinja u gradskoj školi uklonjena radi manipulacije sa stolcima, predlažući Kraljiću novu, koja će raditi za manje novaca.¹⁰⁰ Konačno, na trećoj stranici, uz još jednu crticu o misi povodom kraljeva rođendana, nalazi se ponovljeni oglas Upravnog odbora županije bjelovarsko-križevačke o izvlaštenju.¹⁰¹ Slično je i u sljedećem broju – Gradsko zastupstvo oglašava jeftimbu u svrhu limarskih radnji kod djelomičnog pokrivanja krova crkve sv. Nikole¹⁰², a županija oglas o izvlaštenju.¹⁰³

Ali ovdje, pomalo neočekivano, objavljuju i pismo čitatelja, pod pseudonimom, koji u uvodu piše kako su u listu isticali da će biti nepristrani i u tom duhu raditi pa ih sad drži za riječ i postavlja pitanje što je bilo s nastavkom članka te kaže kako se očekuje njegov nastavak.¹⁰⁴ Dalje navodi novu sumnjivu situaciju u kojoj je Grad prodavao bika, za što je pristigla samo jedna ponuda, ali je bik ipak prodan drugoj osobi, čija se ponuda, viša za 50 kruna, pojavila naknadno. Upitan zašto ponude nisu otvorene javno, gradonačelnik odgovara da nikog nije bilo pa ih je otvorio sam, piše u članku.¹⁰⁵ Je li doista riječ o činjenici da list preko ovoga nije mogao prijeći, kao što je prešao preko drugih afera, ili je riječ o pritisku na gradonačelnika, može se samo pretpostavljati, ali nije izgledno da su pismo objavili zbog svoje otvorenosti.

Na pismo u idućem, 30. broju, odgovara Tomac, koji piše kako ostaje dosljedan svom obećanju i kako neće nastaviti članak tako dugo, dok neće biti prisiljen, jer želi doprinijeti konsolidaciji društvenih prilika. Potom dolazi do onoga što bi mogao biti odgovor na to zašto su gradonačelnika prvo napadali, a potom s napadima stali: izbor novog svećenika, odnosno starokatolički pokret, koji se trudio da župnik ostane Zagorac, kako bi pokret nastavili razvijati. Tomac piše: »Odsudjujem svaku nepravdu ali čestitam gradskom zastupstvu na solidarnom istupu, šta se u našem gradu svećeničkog pokreta tiče. Ovdje je zastupstvo sa g. načelnikom shvatilo dostojno svoju zadaću pa zaista zaslužuje svako priznanje. Zato sam duboko uvjeren, da će naše gradsko zastupstvo ostati dosljedno i vjerno tadanjem zaključku na obdržavanoj sjednici o Duhovima, tičući se svećeničkog pitanja?«¹⁰⁶

Pismo je vjerojatno bilo priprema, jer su naslućivali što će se dogoditi, a što je i objavljeno u idućem, 31. broju, u članku naslovljenom »Demoralizacija u našem gradu.«¹⁰⁷ Autor pod pseudonimom Verus piše kako je list od početka zauzeo ispravno stajalište u prilog reformnog pokreta katoličkog svećenstva, uz koji je stajao čitav grad, kao i Gradsko zastupstvo koje nije željelo prihvatiti Zagorčevu ostavku. Međutim, kasnije Kraljić odlazi u Zagreb biskupu Premušu i nadbiskupu Baueru, o čemu, kako pišu, ima pisanih dokaza koji upućuju da se gradonačelnik obećao pokoriti nadbiskupovu sudu. »Sve u svem pomalo se počinje opažati da gosp. Kraljić premda odbornik i tobožnji propagator reforme reterira.

Kad se bratska srca slože/ Tu'j olovo plivat može!« *Demokrat*, broj 26, god. II, 27. srpnja 1920. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁹⁷ *Demokrat*, broj 27, god. II, 4. srpnja 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

⁹⁸ Isto. 4.

⁹⁹ *Demokrat*, broj 28, god. II, 11. srpnja 1920. 2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

¹⁰⁰ Isto.

¹⁰¹ Isto, str. 3.

¹⁰² *Demokrat*, broj 29, god. II, 18. srpnja 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

¹⁰³ Isto, str. 4.

¹⁰⁴ Isto, str. 3.

¹⁰⁵ Isto, str. 3.

¹⁰⁶ *Demokrat*, broj 30, god. II, 25. srpnja 1920. 2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

¹⁰⁷ *Demokrat*, broj 31, god. II, 1. kolovoza 1920. 1-2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

Sazivlju se tajni sastanci glavnog odbora seljačke stranke a indiskrecijom pojedinih pristaša saznajemo da se Kraljić njegovi ‚vjernici‘ pomalo doista orijentiraju prema nadbiskupu Baueru.«¹⁰⁸

Iako se Kraljićevi (gradski) oglasi mogu naći u sljedeća dva broja^{109/110}, očito je da je došlo do razlaza (možda su uostalom bili unaprijed plaćeni) i nakon toga više ih nema, kao ni onih Županije. Možda oglasi staju i zbog novog pisma čitatelja, nakon kojeg dolazi do novih napada na Kraljića. U 34. broju, u poduljem uvodnom članku »Proslava Domoljuba – pobjeda zdrave misli« koji je potpisan pseudonimom Diogenes¹¹¹, posvećenom dugo priželjkivanoj dvorani koju su za potrebe kulturnih aktivnosti vlastitim prinosima izgradili obrtnici, ističu kako je otvorenje bilo od velikog značaja, jer su prilike u gradu »dosta razrovane« i da se činilo kako uvjeti za akciju (izgradnju) nisu bili povoljni, već se činilo da je to jedna močvara u kojoj se ističu grlati žapci, koji sve zaglušuju svojim nesnosnom kreketanjem. Spominju članak »Demoralizacija u našem gradu« koji su objavili u 31. broju. Njime su, kažu, »nemilosrdno počeli šibati nekarakternost, koja je stala zaražavati građanski život počevši od najviših mjesta – počevši od samoga gradskoga zastupstva.«¹¹² Dalje u članku hvale Zagorca i njegove zasluge.

Proslava je, inače, počela podoknicom velečasnom Zagorcu kao predsjedniku društva, što je dovelo do određenih tenzija, zbog čega je jedno »lokalno društvo« otkazalo sudjelovanje na proslavi, natjeravši uz to svoje članove (njih desetak) da istupe iz pjevačkog društva »Domoljub«. Tajnik društva Novačić održao je govor naglasivši Zagorčeve zasluge, dobivši za svoj govor burno »odobranje i pljesak«, odnosno ovaciju koja je bila »tako jednodušna i impozantna, da se nitko od protivnika nije usudio omesti je kakvim uzvikom, zviždukom ili upadicom«. Idući dan održan je kulturni program, na kojem je pozdravljao i gradonačelnik »koji je u svome govoru posve mimoišavši (kao da je navlaš učinio!) društvenoga predsjednika isticao zasluge – zborovođe ‚Domoljuba‘, što je vrlo upalo u oči i bilo napadno. G. načelnik mogao je postupati pred gostima ili s više takta ili – ako to nije mogao – onda delegirati podnačelnika da on govori. Bio bi i nama i gostima prištedio jednu neugodnost, koja nije bila nužna.« Nadalje još pišu o trijumfu reformnoga pokreta kod proslave »za koji su klerikalci trubili, da je već skrahirao u Koprivnici«, i misi koja je prvi put održana na hrvatskom jeziku.¹¹³

S pritiscima, odnosno člancima uperenima protiv gradonačelnika nastavljaju i u sljedećem broju.¹¹⁴ Dapače, kao da pojačavaju – polovica broja posvećene je temi starokatolika i Kraljiću. Uvodni članak naslovljen je »Krinka je pala«. Uvodno pišu kako ponavljaju ono što je urednik Tomac na Domoljubovu banketu tijekom zdravice rekao gradonačelniku, da ih ne vodi osobna mržnja, nego opravdana kritika pa kažu kako je posljedna sjednica gradskog zastupstva »jedamput za uvijek otkrila [je] krinku sa lukavoga g. Kraljića, koji je u svoj svojoj perfidiji izrabljivao iskrenost nekih poštenih inteligenata, koji su ga unatoč naših opomena pomagali. [...] Iz svega se vidi, da g. Kraljić misli da ima budale u zastupstvu i otkriva svoju apsolutističku crtu.«¹¹⁵ Potom članak skreće prema starokatoličkom pokretu i raspravi na sjednici. Nekolicina zastupnika traži da se krene glasati o Zagorcu, tj. o novom župniku, ali Kraljić se protivi. Zastupnik Gjuran kaže da će on i ostali zastupnici iz Koprivničkih Bregi glasati za pokret, na što gradonačelnik prekida sjednicu »i odlazi kako kakav general u ‚svete‘ načelničke prostorije ostavivši sjednicu i zastupnike. Dvoranom zaore poklici puni ogorčenja: ‚Živio Khuen‘, živjela Kraljićeva ‚sloboda‘ vijećanja. [...] Spominjemo pri koncu, da je g. Kraljić molio telefonom bana, da zabrani g. Zagorcu misu što javlja sama ‚Narodna politika‘.«¹¹⁶ Za kraj pišu kako misle da je potrebna nova grupacija u zastupstvu, bez obzira na političke boje, samo da se makne Kraljić. Navode pojedine zastupnike, čudeći

¹⁰⁸ Isto, str. 1.

¹⁰⁹ *Demokrat*, broj 32, god. II, 8. kolovoza 1920. 3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

¹¹⁰ *Demokrat*, broj 33, god. II, 15. kolovoza 1920. 4. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

¹¹¹ *Demokrat*, broj 34, god. II, 22. kolovoza 1920. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

¹¹² Isto.

¹¹³ Isto.

¹¹⁴ *Demokrat*, broj 35, god. II, 29. kolovoza 1920. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

¹¹⁵ Isto.

¹¹⁶ Isto.

se da su kao razboriti ljudi pod takvim Kraljićevim utjecajem.¹¹⁷ Članak je opsežan, a na kraju piše da će se nastaviti, što se ovaj put i dogodi.

U nastavku članka u 36. broju vraćaju se na kupnju pastuha. Pišu kako su u 19. broju (1920.) novina pozvali veterinara da kaže jesu li gradonačelnikovi navodi istiniti, ali im do danas nije odgovorio. Konstruiraju tezu kako svojom tvrdnjom veterinar i nehotice tjera Kraljića u laž, iako sami pišu da im ništa nije odgovorio, te predlažu gradonačelniku da ga pozove na sjednicu sa zahtjevom da svoje tvrdnje opozove, a potvrdi njegove.¹¹⁸ Podsjećaju potom na prodaju bika i ostale grijeha, o kojima ne žele pisati jer bi ih predaleko odvelo pa pišu: »...već posve otvoreno kažemo g. načelnice Vaš dosadašnji rad nas nipošto nezadovoljava. Ako se želite g. načelnice na površini držati u budućem javnom životu, onda Vam prijateljski posljednji puta posve iskreno savjetujemo, da smjesta nastojte promijeniti pravac Vašeg rada ne samo kao načelnik već i kao predsjednik H.P.S.S. jer ćete inače bezuvjetno sami pospješiti brodolom Vašeg već tonućeg broda.«¹¹⁹

Kraljić je tema i u 37. broju. U članku »Zaklela se zemlja raju da se njene tajne znaju«, pišu kako je na njegov poziv u Koprivnicu došao dr. Kežman, istaknuti član seljačke stranke, te je u Kraljićevoj kući održan sastanak istaknutijih pristaša stranke na kojem je gradonačelnik izvjestio da je s nadbiskupom utanačio da će Zagorca maknuti i ugušiti starokatolički pokret, ali da kao protuuslugu traži da novi župnik postane upravo dr. Kežman, na što je nadbiskup pristao.¹²⁰ »Pošto se je gospodinu načelniku uspjelo prikazati u Beogradu na najvišem mjestu kao vjeran i lojalan dinastičar, pristaša demokratske stranke, to on želi tu rolu i na dalje igrati dok svoj plan nepostigne da se župničko pitanje do 1. listopada tg. zavuče kojim danom imade vlast jedini nadbiskup da župnika za Koprivnicu imenuje«, pišu, iako znaju da Kraljić, ako ništa drugo, nije pristaša Demokratske stranke.

Zanimljiva je i situacija s dr. Kežmanom, koja bi mogla objasniti i odnos prema Stjepanu Radiću tih mjeseci, o čemu će još biti govora. Naime, o tome piše Zlatko Matijević u članku »Ljudevit Kežman – Radićev diplomat«: »Mnogobrojne stranačke obveze, ipak, nisu sprečavale Kežmanov publicistički i novinarski angažman. Zahvaljujući njemu pred hrvatskom se čitateljskom javnošću pojavio prijevod knjige američkog predsjednika Wilsona *Nova sloboda*. Osim toga, kao svećenik se polemički osvrnuo na djelovanje pripadnika nižega katoličkoga klera koji su težili određenim reformama unutar Katoličke crkve. Nije bez važnosti napomenuti da je navodno Stjepan Radić osobno nagovorio Kežmana da napiše članak protiv zahtjeva nezadovoljnog svećenstva.«¹²¹ Dr. Kežman bio je Radićev pouzdanik. Primjerice, upravo je njemu Radić povjerio da na parišku mirovnu konferenciju, točnije na ruke predsjednika SAD-a Wilsona, dostavi »Memorandum«, njegov tekst kojim želi svjetsku javnost upoznati s problemima u Hrvatskoj. Osim toga, Kežman je imao problema s visokim crkvenim krugovima zbog svojih političkih aktivnosti. Štoviše, upravo s nadbiskupom Bauerom pa je pomalo čudno da je Kraljić baš njega našao, osim ako nije nametnut iz stranke. Kežman će nešto kasnije iste godine biti kandidat na izborima, o čemu Matijević piše: »Da Kežmanova kandidatura na listi H(P-R)SS-a nije bila prihvaćena s odobravanjem od crkvenih vlasti svjedoči i njegova kasnija izjava u kojoj je ustvrdio da je zagrebački ,nadbiskup Bauer njemu zabranio kandidaturu još prije sedam godina', tj. prilikom izbora za Ustavotvornu skupštinu.«¹²² To kao da naslućuju u *Demokratu*: »Gosp. Dr. Kežman usvaja ovu taktiku g. načelnika u cjelosti i čudi se ovoj lukavosti, koja nije poštena nu ako se hoće cilj postići svakako dopuštena. Jedino on nezna, bili ga htio g. nadbiskup imenovati, jer nema još župničkog ispita, a drugo on nemisli u obće primiti mjesto župnika već se posvetiti jedino politici.«¹²³ Pokazat će se da su bili u pravu po pitanju prihvaćanja župničkog mjesta.

¹¹⁷ Isto.

¹¹⁸ *Demokrat*, broj 36, god. II, 5. rujna 1920. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

¹¹⁹ Isto.

¹²⁰ *Demokrat*, broj 37, god. II, 12. rujna 1920. 2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

¹²¹ <http://www.matica.hr/hr/345/ljudevit-kezman-radicev-diplomat-21032/>

¹²² <http://www.matica.hr/hr/345/ljudevit-kezman-radicev-diplomat-21032/>

¹²³ *Demokrat*, broj 37, god. II, 12. rujna 1920. 2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

U tom broju objavljuju i Kraljićev oglas o zabrani točenja alkoholnih pića iza 14 sati te nedjeljom i na dane održavanja sajмова. Je li im ga Kraljić poslao ili su ga sami uvrstili, ostaje za razmišljanje, ali ispod njega slijedi opaska uredništva u kojoj pišu da je suviše uopće komentirati takvu naredbu i da je najpametnije gostionice uopće ne otvoriti.¹²⁴

Izbor župnika ostaje u fokusu i u sljedećim brojevima. Župnik Zagorac govori za *Jutarnji list* gdje kaže da je nadbiskupu pisao da odustaje od ostavke, ali je nadbiskup to odbio, a članak spominje i Kežmanov članak u Radićevom *Domu* koji je usmjeren protiv pokreta te kažu kako nijedan od kandidata nije sklon reformnom pokretu pa da stoga gradsko zastupstvo mora odbiti njihove molbe.¹²⁵ Potom, videći da se Zagorca ne može spasiti, u istom broju objavljuju članak »Kandidati za župnika u Koprivnici« kojim se zalažu za drugog kandidata, Stjepana Haberštoka.¹²⁶

Sljedeće nedjelje, čitatelji u novom broju novina mogu čitati Tomčev uvodnik »Naša javna sigurnost« koji piše kako se u Koprivnici krade, kako je sjecište švercera, »poplavljena novim crvenim dvokrunašima«, na što otpada pola članka, a druga polovica posvećena je pitanjima upućenima Kraljiću, u kojima izvlače otkaz koji je Kraljić dao redarstvenom naredniku Česiju, smatrajući ga korumpiranim. U posljednjem pitanju/tvrđnji kaže kako je njegova dužnost da mu povрати nevinost, ako je nevin, odnosno da snosi posljedice ako je kriv. Piše kako je on ionako načelnik odgovoran za sve što se događa te ga poziva da se ili probudi iz nehaja ili makne, ako je nesposoban.¹²⁷

U 40. broju Kraljića ostavljaju na miru, u 41. broju pak objavljuju članak u kojem podsjećaju da su gradonačelniku postavili određena pitanja (u broju 26.) na koja nije odgovorio. Navode i da su protiv njega podnijeli kaznene prijave Kraljevskom državnom odvjetništvu u Bjelovaru, ali da ništa nije pokrenuto,¹²⁸ a nakon toga sve se odjednom smiruje. Još uvijek nije izabran župnik, pa je moguće to razlog. Tek u 43. broju donose članak da nadbiskup zahtijeva ga gradsko zastupstvo izabere jednoga od njegovih kandidata, ali drže kako oni to neće učiniti. Kraljića spominju samo na kraju, i to pitanjem treba li tražiti župnika izvan Koprivnice, pored »domaćeg sina Kolarića« ili »obljubljenog Haberstocka«.¹²⁹

Nakon toga Kraljića posve puštaju na miru, unatoč tome što je to vrijeme odlaska Zagorca. Ne spominju ga čak ni u članku kojim opisuju župnikovu oproštajnu večeru i govore o gradu¹³⁰, ili u članku »Prosvjedna skupština protiv imenovanja župnika« u kojemu pišu protiv nadbiskupa i njegove očekivane odluke da ne podrži Kežmana. Kraljić im je jednostavno nestao s radara. Iako se bave skupštinom i spominju određene zastupnike, njega se ne dotiču, s izuzetkom malog članka, potpisanog pseudonimom, koji se bavi nekim novim nametom.¹³¹ Građani su se čak zatvorili u župni dvor kako ne bi pustili novog župnika, predavši ključeve načelniku.¹³² S druge strane, približavaju se novi izbori pa i to može biti razlog primirju. Konačno, nakon izbora i (možda zbog) njihovog naknadnog podržavanja HSS-a, u pretposljednem broju opet se nalazi oglas Gradskog poglavarstva, koji potpisuje Kraljić.¹³³

Novine se inače snažno angažiraju oko izbora i sad otvoreno navijaju za Hrvatsku zajednicu. Osim što su bili protiv seljačke, bili su i protiv Demokratske stranke, a kako se izbori približavaju njihovo pisanje postaje izravno. Tako u 45. broju objavljuju članak »Iskrena riječ izbornicima«.¹³⁴ Članak je to koji izgleda kao analiza političkih stranaka, a zapravo je riječ o kritici i manama svih te promoviranju Hrvatske zajednice. U uvodnom dijelu pišu o važnosti izbora i navode stranke, a potom detaljnije, u nekoliko redaka, opisuju svaku. Prva je dakako na redu Demokratska stranka, za koju navode kako

¹²⁴ Isto, str. 3.

¹²⁵ *Demokrat*, broj 38, god. II, 19. rujna 1920. 2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

¹²⁶ Isto, str. 3.

¹²⁷ *Demokrat*, broj 39, god. II, 26. rujna 1920. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

¹²⁸ *Demokrat*, broj 41, god. II, 10. listopada 1920. 2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

¹²⁹ *Demokrat*, broj 43, god. II, 24. listopada 1920. 2-3. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

¹³⁰ *Demokrat*, broj 45, god. II, 7. studenoga 1920. 2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

¹³¹ *Demokrat*, broj 47, god. II, 21. studeniga 1920. 1-2. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

¹³² Isto, str. 3.

¹³³ *Demokrat*, broj 51, god. II, 19. prosinca 1920. 4. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

¹³⁴ *Demokrat*, broj 45, god. II, 7. studenoga 1920. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

jednim potezom pera želi s lica zemlje izbrisati sve Hrvate i sve što je hrvatsko te želi da preko noći postanemo Jugoslaveni. Ističu da smo čak i za »Austromonarhije« imali sabor u Zagrebu, a oni sve žele prebaciti u Beograd. Sljedeća na redu je Seljačka stranka, koja je po njima jedna od najradikalnijih »jer traži hrvatsku konstituantu i republiku, pa bilo to upravo i sa same tri županije.« Prigovaraju dakle da žele republiku i navode kako je to štetno te se time ruši Jugoslavija, koja još nije ni izgrađena. Pojednostavljeno, demokratima prigovaraju što su za Jugoslaviju, a seljacima što nisu. Stvar je dakako kompliciranija, i na njihovo pisanje vjerojatno utječe ideja kako bi čitatelji mogli nešto shvatiti. Za kraj o ovoj stranci pišu da bi svi do jednog bili u seljačkoj stranci, samo kad bi bila za federalistički uređaj države, jer se s ostatkom programa u potpunosti slažu. Pravaškom strankom se posebno ne bave. Stječe se dojam da ironično pišu kad kažu kako još nije pokazala svoj program, već kažu kako je njihov program volja naroda, a pošto znademo da je u našoj županiji veći dio seljačkog naroda za republiku, onda je ta stranka suglasna sa seljačkom strankom.

Potom dolaze do komunista koji su im u redu što se tiče ideje, ali ne i provedbe: »Komunizam znači zajedničarstvo. Znači, da u državi nesmije biti siromaka niti bogataša, da u državi ništa nije tvoje niti moje. Misao je sama po sebi lijepa ali neprovediva. Jer imade ljudi marljivih i štedljivih a naprotiv velikih ljenčina i pijandura, pa bi prema tome marljivi morali hraniti ljenčine.«¹³⁵ Radikalnu stranku prikazuju kao omraženu čak i u Srbiji, iako nikoga ne priznaje za gospodara u Jugoslaviji osim Srbina. Konačno, na kraju na red dolazi Hrvatska zajednica. Za nju kažu kako želi autonomiju svih pokrajina, a ne centralnu upravu u Beogradu, kao demokrati, i ističu kako je obrtništvo odlučilo poduprijeti upravo njih, dijelom i zbog činjenice da je medičar i gradski zastupnik Stjepan Kovačić treći na njihovoj listi, a na listi je i »obljubljeni« Kolarek iz Peteranca.¹³⁶

Pišu kako prilažu i njihov program, ali ga nema. Ili je bio umetnut kao zasebni list ili misle na članak koji će biti objavljen kao uvodnik u 46. broju, opet pod naslovom »Iskrena riječ urednicima«.¹³⁷ Ponavljaju prigovore Demokratskoj stranci (otprilike 2/3 članka), a što se tiče Hrvatske seljačke stranke i Hrvatske stranke prava kažu kako žale što već prije izbora nije došlo do sporazuma između triju stranaka (treća je Hrvatska zajednica), ali zaključuju kako će se nakon izbora ove tri grupe morati bezuvjetno sporazumjeti i zajednički raditi. Na kraju čitatelju poručuju da dobro razmisli o važnosti izbora i o tome za koga će glasati: »Zato si do toga doba braćo dobro promislite i svijestni si Vaše zadaće svi do jednoga k izbornoj žari pristupite, i listinu Hrv. zajednice poduprite.«¹³⁸

Tjedan prije izbora, u 47. broju, nastavljaju s agitacijom. Osim izbora, zaoštava se i situacija s izborom župnika, pišu o zaključavanju župnog dvora, objavljuju pismo protiv Kraljića i pismo protiv Radića i, pomalo čudno, poziv na skupštinu Komunističke partije. Donose kandidacijsku listu za Bjelovarsko-križevački izborni okrug i objašnjavaju princip glasovanja (spuštanja kuglice u kutiju). Pišu: »Ponovno naglašujemo, da daleko leži od nas, da mi koga nagovaramo ili činimo budi kakav pritisak, da za gornju listu glasuje, već to prepuštamo svakom, da radi po vlastitoj volji i uvidjavnosti, držeći se one: ‚Kako si tko prostre onako će i spavati‘. Jedino primjećujemo, da poznamo g. Dr. Hanžeka sa njegovim javnim radom, [...] te smo duboko uvjereni, da je to čovjek podpuno na svome mjestu [...]«¹³⁹ Potom se opet praveći naivni pišu kako ih nijedna stranka osim Hrvatske zajednice nije tražila potporu pa ih »već i sama dužnost veže, da se i mi Hrv. zajednici na taj način odužimo i listinu gornju složnima silama podupremo.«¹⁴⁰ Kao da im je stranka učinila uslugu što ih je tražila potporu, oni dakle pišu za njih da im na tome zahvale?! Osim toga, na listi se nalazi i glavni urednik Mihovil Tomac, naveden kao urednik *Demokrata* i ravnatelj Hrvatske zanatske zadruge.¹⁴¹

¹³⁵ Isto.

¹³⁶ Isto, str. 1-2.

¹³⁷ *Demokrat*, broj 46, god. II, 14. studenoga 1920. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

¹³⁸ Isto, str. 1-2.

¹³⁹ *Demokrat*, broj 47, god. II, 21. studenoga 1920. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

¹⁴⁰ Isto.

¹⁴¹ Isto.

Konačno, na dan izbora, 28. studenoga 1920., na prvoj stranici, prije uvodnika, velikim podebljanim slovima pišu: »IZBORNICI! Pazite! Izborna kutija Hrvatske Zajednice je PREDZADNJA sa imenom nosioca listine Dr. Lavoslava HANŽEKA. Tamo ispustite izborne kuglice.«¹⁴² Osim toga objavljuju članak »Što svaki Hrvat treba da zna i pamti« u kojem hvale Hrvatsku zajednicu, pišući da onaj koji ne glasa za njih »podupire ili kakvu nemoguću sanjarsku politiku ili izdaje Hrvatstvo«, a da od svih stranaka ima jedna koju treba posebno žigosati. Riječ je o Hrvatskoj pučkoj stranci koja, pišu, pred seljacima nosi ime Seljačka demokracija. Ona se po njima ne bi smjela zvati hrvatskom, jer radi u interesu Slovenije.¹⁴³ Tu je još i članak »Radikalima svih dlaka« u kojemu ističu da se politički boj »vodi u znaku: Jugoslavija ili Velika Srbija.«¹⁴⁴ Opet, osim što zagovaraju jednu stranku i pišu protiv radikala odnosno demokrata, pišu i protiv seljačke stranke. Tako donose članak »Rascijep u Radićevoj seljačkoj stranci«, koji kao da su jedva dočekali, navodeći da je vodstvo stranke, prema zastupniku Hrvoju, napustilo temeljna načela stranke.¹⁴⁵

Njihova politička pozicija može se smatrati ambivalentom. Zagovaraju ideje HSS-a s jedne, ali i boljševizma s druge strane. Na mahove se čini (kad se maknu lokalne političke prepirke) da ne razumiju u potpunosti svjetsku politiku, ili da se traže, odnosno da u listu ima više političkih linija, koje su vidljive zbog slabe uređivačke politike. To je slučaj s Dušanom Ožegovićem, koji je u potpunosti mijenjao svoja politička uvjerenja, ali i s Mihovilom Tomcom, koji je prevalio put od pravaša do člana »jereze«.

6. ZAKLJUČAK

Tjednik Demokrat označava novu fazu u razvoju koprivničkog novinstva. Činjenica da je pokrenut od strane lokalne obrtničke organizacije u malom gradu, u godini u kojoj je tek završio I. svjetski rat, govori o entuzijazmu pokretača i želji da se stvori novina koja će informirati javnost.

U uvodniku prvog broja, poučeni iskustvom ranije pokrenutih listova, ističu da su ovi prestali brzo izlaziti pitajući se treba li krivnju svaliti na nemarno izvršavanje pretplate, sa zaključkom da je javno mnijenje krivnju pripisalo izdavačima, odnosno urednicima, iz razloga što su objavljivali članke koji su bili osobne prirode, dotičući se i osobnog života političkih protivnika, čak to nazivajući i »novinskim klanjem«. Na žalost, dobrim dijelom kao da su pisali o sebi.

Odnos s Kraljićem, koji je uz reformni pokret nižeg klera katoličke crkve (ovaj je pokret je tema zasebnog rada) kojem su u jednom trenu i (polu)službeno glasilo, dominantna tema, nerijetko prelazi u osobne napade, gubeći objektivnost potrebnu novinskom tekstu.

Unatoč tomu, Demokrat označava novo razdoblje u povijesti koprivničkog novinarstva, u prvom redu iz razloga što nije pokrenut ni financiran od političke stranke. Druga je vrijednost novina, vezana uz činjenicu da iza njih ne stoji politička stranka, da su otvorene različitim stavovima i da objavljuju i one tekstove koji im ne idu na ruku, čime opravdavaju dio programa iznesenog u uvodniku prvog broja novina.

Također, i kad zauzimaju stranu, gubeći pritom objektivnost i prelazeći granice neutralnosti novinarskog diskursa, čine to iz uvjerenja u ispravnost ciljeva koje potpomažu. To ih dakako ne ekskulpira, ali nije posve nevažna činjenica da su iz granica poželjnog izvješćivanja iskakali zbog ideala, a ne financijske koristi, kao što je nerijetko slučaj sa suvremenim medijima. Štoviše, izglednije je da su u tako malom gradu, u kojem je za reformni pokret očito ipak bila manjima stanovništva, još i gubili čitatelje pa time i financijska sredstva.

O listu su, uglavnom zbog odnosa prema seljačkoj stranci i starokatoličkom pokretu pisali i relevantni zagrebački listovi, što listu daje dodatnu težinu, a pokazuje i da se list pratio izvan Koprivnice i imao određenu važnost, jer inače se na njega ne bi obazirali.

¹⁴² *Demokrat*, broj 48, god. II, 28. studenoga 1920. 1. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

¹⁴³ Isto, str. 3.

¹⁴⁴ Isto, str. 1.

¹⁴⁵ Isto, str. 3.

LITERATURA

1. I. Bulić, Vojna cenzura u Hrvatskoj za vrijeme Prvoga svjetskog rata u 1918. u *hrvatskoj povijesti* (ur. Željko Holjevac), str. 323-352, Zagreb: Matica hrvatska, 2012.
2. V. Brešić, *Čitanje časopisa*. Zagreb: Matica hrvatska, 2005.
3. N. Burica i M. Ninčević, Pobuna omladine 1911.-1914. *Rostra: časopis studenata povijesti Sveučilišta u Zadru*, volumen 1, broj 1, 68-78, 2008.
4. D. Feletar, Iz povijesti koprivničkog tiskarstva, Podravka, Koprivnica, 1978.
5. I. Gostl i dr., Almanah hrvatskoga tiskarstva, nakladništva, novinstva, bibliotekarstva i knjižarstva s adresarom. Zagreb: Horizont press d.o.o. i Kratis, 1997.
6. B. Krizman, 1954. Osnivanje »Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu« 1918. *Historijski zbornik*, god. VIII, broj 1-4, str 23-32, 1954.
7. Ž. Krušelj, *U žrvnju državnog terora i ustaškog terorizma*. Koprivnica: Hrvatski zemljopis – Naklada Dr. Feletar, 2001.
8. Z. Matijević, Zlatko. 2007. Ljudevit Kežman – Radičev diplomat. Preuzeto s URL: <http://www.matica.hr/hr/345/ljudevit-kezman-radic-ev-diplomat-21032/> (pristupljeno 19. ožujka 2019. 22:19.)
9. Natuknica Crna ruka. Preuzeto s URL: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=12769>, (pristupljeno 30. lipnja 2020. 18:30)
10. Natuknica Demetrović, Eugen. Preuzeto s URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=14489>, (pristupljeno 16. siječnja 2019. 16: 25.)
11. B. Novak, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2005.
12. M. Rauchensteiner, *Prvi svjetski rat i kraj Habsburške monarhije 1914-1918*. Zagreb: Matica hrvatska, 2019.
13. A. Stipčević, Aleksandar. *Socijalna povijest knjige u Hrvata. Knjiga III. od početka hrvatskoga narodnog preporoda (1835.) do danas*. Zagreb: Školska knjiga, 2008.
14. J. Strmečki, Josipa. Čitaonice i knjižnice u Koprivnici (1871.-1945.) u *Knjižnice i čitaonice grada Koprivnice 1650.-2010.* (ur. Dijana Sabolović Krajina), str. 30-42, Koprivnica: Knjižnica i čitaonica »Fran Galović«, 2010.
15. V. Šadek, *Političke stranke u Podravini 1918.-1941.* Koprivnica: Meridijani, 2009.
16. I. Šubic Kovačević, Prisutnost žena u zagrebačkom političkom tisku od 1920. do 1927. *Politička misao*, god 53, broj 1, str. 103-128, 2016.
17. N. Tomašević, Nives i J. Horvat, 2012. *Nevidljivo nakladništvo*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2012.

IZVORNA GRAĐA

1. Pismo Mihovila Tomca Pavlu Rakošu od 24. lipnja 1919., Državni arhiv u Osijeku, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
2. Pismo Mihovila Tomca Pavlu Rakošu od 5. listopada 1919., Državni arhiv u Osijeku, HR-DAOS-947/1, 2.1. Korespondencija, kutija br. 2.
3. Rukopis autobiografije Pavla Rakoša, Državni arhiv u Osijeku, HR-DAOS-947/1, 1.1. Osobna i obiteljska dokumentacija, kutija br. 1.

IZVORI

1. *Demokrat*, god. I, 1919. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.
2. *Demokrat*, god. II, 1920. Arhiva Muzeja grada Koprivnice.

SUMMARY

The paper primarily on the texts published in the Demokrat newspaper, and for the understanding of the newspaper, the letters of editor-in-chief Mihovil Tomac sent to the translator and associate Pavao one of the Rakoš (which were more worked out in the paper in which the author Gregur deals with the models of Demokrat financing) are important. In order to approach the context in which the newspapers are published the literature dealing with censorship was studied (Rauchensteiner, Novak, Stipčević...), political conditions in the country, but also the city (Krušelj, Šadek), the Old Catholic Movement (Patafata) and the history of the press publishing (Brešić, Gotšl i dr., Topić...).

The paper, which signifies the new phase of the development of the Koprivnica newspaper publishing, contributes to the valorization of the Koprivnica and Podravina newspapers and detects Pavao Rakoš one of the most important associates of the Koprivnica publisher and printing company Vošicki, as one of the most important associates of the Demokrat newspaper and defines the axis Rakoš-Vošicki as an important driving wheel of the weekly, along with some other people and authors, such as Stjepan Zagorac.